

פרקי חיים מס' 11

הוצאת ארכיון קבוץ חצור
תשס"ז 2007



חנן פל



אסתר קביבור



אנדה דגן



דובקה קביבור



משה דגן

פתח דבר

זו החוברת המסיימת את סדרת החוברות שהוצאנו עד כה.

הזכרון האישי, הוא זה שעושה אותנו מישהו מיוחד –

כל איש הוא סיפור

סיפור שעוד לא נכתב, שאולי לא יסופר, שחשוב שיסופר.

כשאני כותבת את הסיפור הזה אני חשה בחד פעמיות הזו, אני חשה איך המקום הזה מכיל

את כל הסיפורים האלה, איך הוא נבנה מהם.

לא כל הסיפורים עלו על הכתב, ואלה שעלו לא כולם נחשפו ברבים ונשארו לעיני המשפחה

בלבד או נאספו לאוצר הארכיון עד שמישהו יגלה אותם פעם.

במיוחד בחוברת הזו, של "הצרפתיים", שכביכול באו מאותה תקופה, אותו מקום – תראו

את היחוד הזה.

ובמיוחד חוברת זו אני רוצה להקדיש לבני דורי - שלא ידענו

וי"שלא נדע"

נורית

ענין ד' ע"ג

אין ארבעה עשר ימים האלו יצאנו מן הארץ ונכנסנו אל הארץ הזאת.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

אשר יצאנו אל הארץ הזאת היא ארץ זבת חלב וסוף.

משה דגן

נולד בפר"ז - 1932

משפחתי

היינו משפחה קטנה, הורי אחי ואני. אני הבכור. הורי נולדו בוורשה פולין. לא הכרתי את הסבים, לא היה לנו קשר עם המשפחות של הורי. בזמן המלחמה הם הושמדו על ידי הנאצים. אבי גמר רק בית ספר עממי. אביו היה מנהל תלמוד תורה, היו בו 220 תלמידים. אבא עבר את הנדודים של היהודים באותם הימים. הוא עזב את וורשה בכדי לא להתגייס לצבא הפולני. הוא יליד 1899, כך שבמלחמת העולם הראשונה הוא היה חייב גיוס. אבא הגיע לברלין, שם רכש את מקצועו כשען ותכשיטן. לפר"ז הגיע ב- 1925 עם אחיו שהיה שותף שלו שנים רבות. אמא הגיעה ישר לפר"ז במטרה להתחתן. ואמנם הורי נפגשו בפר"ז ושם התחתנו. אביה של אמי ניהל כעין "תחנת מוניות". באמצעות שני סוסים ועגלות סיפקו שירותי תחבורה והובלה לערים הגדולות השכנות לובלין ועוד. סבתא שלי ניהלה חנות מכולת בשכירות. אני נולדתי ב- 1932 ואחי ב- 1938 שנה לפני המלחמה. היה לנו בית מוזיקלי. בביתו של אבא, סבי במיוחד, אהבו לשיר ולהקשיב לזמירות. גם אמי היתה מוזיקלית מאוד. אני זוכר אותה שרה קטעי אופרה בקול סופראן נפלא, בזמן שהיתה עסוקה במטבח. ואני, כילד, הוקסמתי. זה היה בית יהודי, מסורתי. לא דתי. בבית דיברו יידיש. אני זוכר שפעם, כאשר הצטרכנו לעבוד את הגבול, הורי ביקשו ממני לא לדבר יידיש. הייתי אז בן שלוש ואני צעקתי בקולי קולות ביידיש "אני רוצה לדבר יידיש!". היום אני מתקשה לדבר בשפה זו וגם אינני אוהב. בבית חגגו את החגים היהודיים. אבא היה הולך לבית הכנסת בחגים העיקריים, כמוכן ביום הכיפורים. אני זוכר את המאכלים שאמא היתה מכינה לחג. בעיקר זכור לי חג הפסח, הסדר. אף פעם לא ויתרתי על ההשתתפות בסדר גם כאשר הייתי כבר פעיל בתנועה. נכנסתי לכיתה א' בבית הספר העממי הצרפתי. את ילדותי אפשר לחלק לשתי תקופות. לפני המלחמה, תקופת המלחמה וההצטרפות לתנועה. סך הכל היתה לי ילדות מאושרת בבית.

עם פרוץ המלחמה

הייתי בן שבע כאשר פרצה המלחמה. אבא ואחיו החליטו לשלוח את הנשים שלהם - אמי ודודתי ואת הילדים: אחי, אני ובת דודתי אל הקצה השני של צרפת ללקטור מחוז ז'רס (דרום צרפת). פה התחילה הטראומה של בריחה מפר"ז. המונים הסתערו על תחנות הרכבת. זכורים לי ימים של חשיכה. של חרדות. דובר על הפצצות. לא ירו עלינו, לא חוויתי חוויות של מלחמה. אני זוכר את החרדה שליוותה את עזיבתנו את פר"ז, אבל לא ראיתי גרמני חי. הגענו לעיר לקטור. התמקמנו בוילה נהדרת עם גנים מסביב, אחר כך עברנו למרכז העיר. את כל שנות המלחמה עברנו יחד, עם משפחת דודי. נוצרו יחסים מאוד קרובים ביני לבין בת דודי. היתה שותפות גורל. בינתיים, אבי ודודי, נשארו בפר"ז כדי להחזיק בעסק המשותף (שענות), ניסו להחזיק מעמד בפר"ז הכבושה. ברגע מסוים החליטו להצטרף אלינו. אבא עבד כשען אצל בעל חנות במקום, עד לפרשה שהיתה גורלית עבורנו. תפסו את אמא קונה תפוחי אדמה אצל איכר בשוק השחור. לנדרמים תפסו אותה. התקיים משפט. העונש שהוטל עלינו היה גירוש מהעיר למקום נידח.

למעשה, עונש זה הציל אותנו מקרבה לגרמנים ועברנו את המלחמה בתנאים טובים יחסית. היה זה כפר קטן. היו בו כ- 300 תושבים מפוזרים בחוות שונות. שיכנו אותנו בבית של כומר סמוך לכנסייה. הכומר לא גר שם. רק פעם בשבוע היה מגיע כומר אל קהל מאמיניו. בבית הכומר גרה כבר משפחת פליטים מאלזאס, לא יהודים. היה זה בית גדול ויפה. אנחנו קיבלנו חצי מהבית הזה עבורנו ועבור משפחת דודי. חיינו שם ארבע שנים. המקום – ממש גן עדן. גדל שם עץ אלון ענקי, בן מאות שנים, היו עצים סובטרופיים ועצי פרי, דובדבנים, שיחי תות וכו'. היה זה עונש פנטסטי. עבורי, כילד פריזאי, היה זה מגע ראשון עם הטבע, החקלאות. חילקנו את שטח הגן לשלושה חלקים, לשלושת המשפחות. עיבדנו את האדמה, גידלנו ירקות: גזר, עגבניות וכו'. התפקיד של הילדים היה לאסוף ירק עבור הארנבות שגידלנו. האמהות למדו לשחוט אותן. מאז אינני מסוגל לאכול בשר ארנבת. תפקיד נוסף היה לנו, הילדים, לדאוג לעצי הסקה. חטבנו עצים יחד עם בת דודתי. היה נפלא.

האבות מסתתרים

מתי שהוא, האבות נעלמו לנו ונשארו רק האמהות והילדים. הם קיבלו צו להתייצב לשרות עבודה בכפייה. הם כבר ידעו שזה פרוזדור למחנות השמדה, לכן הם לא התייצבו לפי הצו. ידידה נוצרייה. נפש טובה ואצילה - הסתירה אותם. היא מצאה להם מקום מסתור בסמינר של ישועים באותו מחוז. היא יצרה קשר עם האמהות שלנו ומסרה פרטים. עבורנו, הילדים, זה היה סוד כמוס. גילו לנו את הסוד רק כאשר הצטרכנו לגשת לבחינות מעבר לתיכון. הבחינות התקיימו בעיר המחוז. האישה הטובה לקחה אותנו לעיר בה התקיימו הבחינות, גרה איתנו. עברנו את הבחינות בהצלחה וכאן באה ההפתעה. בדרך חזרה היא לקחה אותנו למנזר בו הסתתרו האבות שלנו. זאת היתה חוויה בלתי נשכחת. הפגישה עם האבות, האווירה במנזר... הם עבדו שם בחקלאות, בעיקר בכרמים ונתנו להם ספרי קודש, לו תנ"ך, תלמוד. זה היה מנזר שיעודו היה להכין כמרים לשליחות במזרח הרחוק: הודו, סין וכו'. ראינו שם הרבה תמונות מהודו. הם קיבלו אותנו יפה מאוד. הכינו לנו ארוחה חגיגית, האב הראשי הדריך אותנו בסיוור במנזר, נתנו לנו מתנה, ספר ללימוד עברית... היינו שם יומיים. אנחנו המשכנו לשמור על קשר עם האבות.

יום אחד באו לנדרמים לבדוק, מדוע לא הגיעו האבות למקום שנתבעו לבוא לפי צו. אבל הם לא פגעו בנו. המשכנו לגור בכפר. הכרנו את אנשי המקום, הם לא שנאו יהודים. לא הרגשנו באנטישמיות. היה לנו ידיד, בוגר ממני, בן 18-19. הוא הראה לנו מקום מסתור של אקדחים אנגליים, של בגדים מבד מצנחים. הוא היה שייך לכוחות ההתנגדות.

המשכתי ללמוד בבית ספר יסודי. היה שם מורה מעולה, ממש אישיות. אני חייב לו הרבה תודה. הוא טיפח אותי מאוד. הוא ראה בי תלמיד אינטליגנטי. כשהגעתי לשם כבר ידעתי לקרוא והוא דאג לספק לי ספרי קריאה וכו'. למדתי שם עד - 1945, עד לשחרור.

השחרור

הטראומה היחידה שהיתה לי, היתה דווקא קרוב לשחרור. אנחנו, הילדים, הלכנו לערוך קניות. בדרך חזרה חיכו לנו איכרים ואמרו לא לחזור הביתה כי מחפשים אותנו, כנראה אנשי מליציה. אנשי הכפר לקחו אותנו לאיזה בית. התברר שהאמהות ראו מרחוק אנשים במדים מתקרבים לבית שלנו, הן ראו גם רימונים בחגורות שלהם, הן ברחו לשדות התירס. היינו יומיים אצל האיכרים. כשחזרנו הביתה התברר שלא לקחו דבר, לא הפכו את הבית. אלו לא היו גרמנים.

בתקופה זו, מחוץ לפר"ז, התחלתי לגבש את השקפתי על הנעשה. שאלתי הרבה שאלות. העסיקה אותי השאלה מדוע רודפים אותנו. חשבתי שמוכרח להיות איזשהו פתרון לבעיה היהודית. לקבץ את היהודים בארץ ישראל. המחשבות על פתרון ציוני הגיעו מאבא שהשתייך לחבורת ידידים שדיברו על ציונות (חבורה שהיתה קרובה למפא"י). זה היה עוד לפני המלחמה, בהיותנו בפר"ז. כשחזרנו לפר"ז, הופיע בעולמי בן דוד שלי, בן של אחד האחים של אבא שניספה בשואה. הוא השפיע הרבה על השקפתי הציונית. הוא הופיע אלינו עוד בהיותנו בכפר, היה ראש גורדניה בבלגיה. היה בוגר ממני בעשר שנים. הוא עלה ארצה בעליה בלתי ליגלית. אחר כך נשלח לאירופה לגייס כסף, נשק וכו'. עבורי הוא היה דמות אגדתית. הוא הגיע מדי פעם לפר"ז. גר אצלנו. הוא היה עצבני, לא רגוע. פעיל מאוד. משש בבוקר על הרגלים. מתרוצץ בין פר"ז לז'נבה, מתקשר עם החוגים הציוניים בצרפת, איש מחתרת, קיבוצניק, בא מארץ ישראל. עבורי הוא היה המחשה של הציונות.

במשפחה היו הורי עסוקים, בחדשים הראשונים, בחיפוש מידע על מה שקרה למשפחות בפולין. היה הרבה צער. פעם ראשונה בחיי ראיתי את אבא בוכה. לא היה למה לקוות. קיבלנו אישור לכך שכל בני המשפחה הוכחדו. האווירה היתה עצובה מאוד. אחר כך ההורים השתקמו, התעשרו. חיו טוב. ואז התחילו לתכנן את עתיד הבנים. ידעתי שאני הולך לאכזב אותם. לרוב הידידים שלהם היה מזל, בניהם הלכו ללמוד, בעיקר רפואה. אחי לא הלך לכיוון אינטלקטואלי, לא סיים תיכון, למד מקצוע. אחר כך הלך ללמוד נגינה בעידודם של ההורים. אני לא למדתי נגינה בגלל הראיה הלקויה שלי, והתכוננתי לעליה ארצה. אחי עלה אחרי – נגן גיטרה עד היום. השתייך תחילה לגרעין בית קמה.

נעורים

התחילה תקופה יפה ותוססת בחיי. שנים של חיפוש דרך ושל גיבוש האישיות. תקופה זו חופפת לגיל ההתבגרות גיל 13-17. השנים 1945-49. הדרך שעברתי היתה מרתקת. המלחמה יצרה בי טראומה לגבי גורלם של אנשים ועמים. מה מניע את ההיסטוריה? שאלתי את עצמי. האם האנשים מסוגלים לשלוט על התהליכים ההיסטוריים, על גורלם? מהי מטרת האנושות? מה קרה לעם היהודי, לעולם – איך קרו כל הדברים הנוראיים? הייתי רק בן 14, זה מפליא אותי, אבל פר"ז לאחר השחרור היתה עיר תוססת מאוד. היו הרבה זרמים רעיוניים. התעניינתי בכל, קראתי מאמרים בעיתונות. קראתי ספרים בכל הנשאים שהעסיקו אז את פר"ז, ואת העולם. אקזיסטנציאליזם, המרקסיזם וכו'. ב-1946 הופיעו מאמרי ביקורת נגד סארטר. הוא כתב מאמר "האקזיסטנציאליזם הנו הומניזם". התנהלו ויכוחים סוערים סביב השאלה האם האדם הוא חופשי, האם אנחנו "נידונים לחופש". ציטטו את סארטר שכאילו אמר: אף פעם לא היינו חופשיים כמו בזמן הכיבוש הנאצי. הוא חטף מהקומוניסטים והמרקסיסטים בגלל ההתבטאות הזאת. הלכתי לקרוא את דבריו במקור. התברר לי שהמבקרים לא היו ישרים. הם הוציאו דברים מהקשרם. הרי יכול היה להיות ברור שסארטר לא רצה להלל את הנאצים. לא יכולתי לקבל את התעמולה וההתנהגות של המפלגה הקומוניסטית בשנים האלו קראתי הרבה, היה בי צמאון לדעת, להבין. למדתי יחד עם אריה (שהיה אחר כך בגרעין הצרפתי).

למדנו יחד, בביתו, את יסודות המרקסיזם ותורת איינשטיין. קראנו את המניפסט הקומוניסטי. קראנו שם "לפרולטריון אין מולדת" ושאלנו את עצמנו, מה יש לעם היהודי. האם היהודים הם עם. הלכנו לשמוע הרצאות באוניברסיטה הפתוחה של הקומוניסטים. להרצאות האלו היתה השפעה חזקה על עיצוב עולמנו האינטלקטואלי, אבל המשכנו לחפש. עברנו דרך מעניינת בגיבוש השקפת העולם שלנו. בן דודי נתן לי כתובת של גורדוניה ברובע היהודי בפריז. חולקנו לקבוצות. קיבלנו מדריך שטיפל בנו. היה אז פילוג בתוך גורדוניה ואני "נחטפתי" לחלק שהשתייך לצופים היהודיים הצרפתיים. הם השתייכו לתנועה בין לאומית של צופים. הם היו בעד חיים יהודיים בצרפת. שמרו על מסורת יהודית. שאלתי מתי ישוחחו על ציונות. הם לא התכוונו לזה, וכשנשאלתי אם אני מוכן לעבור את שלב ההבטחה, התברר לי שיש להבטיח נאמנות לצרפת. עזבתי אותם. לאחר זאת הגעתי לנוער הציוני. ביקשנו, אריה ואני, לראות את המצע שלהם. התברר שהמצע שלהם כולל התנגדות למלחמת המעמדות וזה שוב לא בשבילנו. ואז נפגשנו עם תנועת השומר הצעיר.

השומר הצעיר

איזו עוצמה וסדר, משמעת, הופעה חיצונית מסודרת. מפקדים, תלבושת. ראינו לפנינו תנועה רצינית, לוחמת. הגענו להשומר הצעיר ב-1949. מצאנו את הסינתזה בין ציונות וסוציאליזם, תשובה לבעיה היהודית נוסח בורכוב. הגענו לתחנה האחרונה לחיפושינו. המשכתי ללמוד בגימנסיה עד לבגרות. ב - יא' עברתי חלק מבחינת הבגרות, בהיותי ב- יב' (1950). נקראתי להיות מזכיר התנועה. עזבתי את הלימודים לפני הגמר. חשבתי שאני מסוגל ללמוד בעצמי ולגשת לבחינת הבגרות חלק שני. קיבלתי אישור רפואי לעשות בגרות מחוץ לבית הספר (בגרות בכתב). סיימתי את לימודי ב- יא'. נכשלתי בבחינה במתמטיקה. הבנתי שאני בנוי יותר ללימודים הומניים. לקחתי קורס בכתב בפסיכולוגיה וסוציולוגיה. ב-1952 הצלחתי לעבור בחינה של בגרות שלמה.

מזכיר התנועה

היו אז, בגימנסיה, תאים של זרמים שונים. התנהלו ויכוחים סוערים. היו תאים של המפלגה הקומוניסטית. זאת היתה תקופה סוערת מאוד. כור היתוך פנטסטי. במשך השנים 1951 ועד ל-1956 נבחרתי להיות מזכיר התנועה. עסקתי הרבה בחינוך, חשיבה פסיכולוגית, שיטות שונות וזרמים שונים בפסיכולוגיה. עניין זה קבע גם את תחומי התעניינותי עד היום. השנים האלו היו תקופה מרתקת בחיי. העבודה בתנועה וגיבוש השקפתי בתחום החינוכי פסיכולוגי. בגלל הצרכים התנועתיים למדתי את תורת אדלר שהיתה יותר שימושית מתורת פרויד לצרכנו החינוכיים. למדתי לדעת את חשיבות החינוך המיני עבור הנוער, דבר שמלווה אותי עד היום. היה דבר שעורר אותי לעסוק בטיב הקשר אל המין השני. שמתי לב לאי ההתאמה בין ההתנהגות של אנשים מבריקים, מנהיגים בתנועות השמאל, קומוניסטים וכו', לבין התורות המתקדמות ביותר בהן דגלו. בין ההצהרות לבין המעשים ביחסם אל המין השני.

העליה ארצה

אני סגרתי את רשימת חברי הגרעין. הייתי האחרון לעליה. הגרעין הורכב בעיקר מחברים שחוו את המלחמה והחליטו, כמוני, החלטה שהיתה קשורה בחוויות השואה. התקבצו לתנועה מכמה ערים: פריס, מזרח צרפת (מץ, ננסי שטרסבורג). היה קן בליון, גרנובל, היה גם במרסיי, אבל שם לא היו חברים בגילנו. בסיכומו של דבר, היינו ילדי מלחמה. הבאנו אתנו את כל הקשור

בכך. את הבעיה היהודית הקשורה בזה. ובוודאי גם את המועקות האישיות שנבעו מהמצב הזה. זה היה גרעין מגוון מאוד. היו חברים שעברו את החוויה של בתי ילדים או מרכזים שבהם חיו ילדים ללא הורים. היו כאלו שאיבדו את הוריהם במלחמה והיו שניצלו יחד עם הוריהם. מבחינה סוציו-אקונומית רובינו היינו שייכים לזעיר בורגנות. לחלק מאיתנו היתה השכלה תיכונית, חלק נאלצו לצאת לעבודה בגיל צעיר יחסית. הם אלו שלמדו מוקדם את החיים כפי שהם היו אז. חלק אחר, החיים פינקו אותם יותר והם חיו עם הוריהם. הדבר שליכד אותנו היה הרצון לעלות ארצה ולהגשים את הציונות, מתוך בחירה.

הגרעין עלה ארצה והגיע לחצור ואני נשארתי עוד כמה שנים לרכז את התנועה. היו אלו שנים משמעותיות מאוד בחיי. שנים של עשייה רבה, של הרגשת שליחות. ארגון מפעלים שונים, מחנות, בניית תכניות חינוכיות. התנהל גם מאבק בורמים אחרים בקהילה היהודית. היתה פעילות אינטנסיבית מרתקת ומלהיבה.

הגשמה שומרית

כשהגעתי ב-56 כולם כבר היו מרוכזים בחצור. מ-1953 הם היו כבר מוכרים כהשלמת חצור. בשבילי זה היה מעבר מאוד חד. מצאתי חברה מגובשת. שותפים מלאים למעשה הקיבוצי פה. אבל לא היו לי בעיות של הסתגלות או השתלבות בחיי הגרעין או הקיבוץ. הפגישה עם הקיבוץ היתה מאוד מרשימה. אינני יודע אם זה לזכותי, שעצרתי תמיד את עצמי מלדמיין איך יראה הקיבוץ אליו אני עתיד להצטרף. לא ציירתי לעצמי תמונות חיים או נוף. ידעתי שזו משימה שיש להגשימה, ולא חשוב באלו תנאים, ואיך יראה הקיבוץ המסוים. הגעתי לקיבוץ בלילה. בשבילי לילה, חושך – זה דבר מאוד משמעותי. לא ראיתי מה נעשה סביבי. הדבר שהרשים אותי היה חדר האוכל. זה היה מראה מרהיב, רב גווני. חדר האוכל היה אז חדש לגמרי, היו צלחות צבעוניות (מפלסטיק), מראה של אדום, ורוד, כחול... הלכתי לישון למקום שהובלתי. רק בבוקר כאשר התעוררתי, היתה לי הפתעה לא נעימה. הגרעין היה ממוקם באזור של צריפים, ברז בחוץ. שאלתי את עצמי: "זה קיבוץ?" - זה לא היה מלבב ביותר. אבל הבנתי שזה מה שיש ומכאן צריך להמשיך. אחר כך גיליתי את הגבעה ושיכונן וותיקים. הפגישה עם הקיבוץ היתה מרתקת. זה היה קיבוץ בדיוק לפי הפלקטים: גבעה עם מגדל מים. אחר כך התברר שזה די נדיר ושלרוב הקיבוצים אין טופוגרפיה כזאת. חברי הגרעין דאגו להכניס אותי מהר לעניינים, ובעיקר לעשות הכרה עם הנוף האנושי. זה מאוד הרשים אותי. חברי בגרעין ישבו על ידי בשיחות הקיבוץ וסיפרו לי על כל חבר וחבר, מי הוא, וכל השבחים על האישיות של כל אחד ועל התפקידים שהם ממלאים. אחר כך פגשתי אותם בעבודה. הסתובבתי בין הענפים השונים. עבדתי, למשל, בבנות, והמפגש עם לובקה ועם משה ארנון וכו'. התחלתי להכיר את חברי הקיבוץ שמאוד הרשימו אותי בתכונות האנושיות ובאופקים המחשבתיים. היתה לי תכנית שמעולם לא התגשמה. ללכת לוותיקים ולשמע מהם את תולדות חייהם. מה שאת עשה עכשיו. חשבתי אז, שאם ממשיכים קיבוץ, צריך גם לקחת אחריות על העבר, על המשקל הסגולי. מאין באו, איך באו, מה הביא אותם. כאמור, לא הצלחתי להגשים את רצוני זה. היתה לי עוד תוכנית לעשות סיבוב בכל הוועדות ולהתרשם מפעילותם. את זה הגשמת רק בחלקו. אני זוכר את הפתעתם של החברים שראו מה אני הולך לעשות. זה הרשים אותם. קיבלתי רשם שקיבוץ חצור זה קיבוץ מוצק, מעניין בהרכבו האנושי, הרמה התרבותית הגבוהה, הפעילות, היצירתיות ופעילות הוועדות. זה היה הרשם החזק שהקיבוץ עשה עלי.

אינני זוכר שסבלתי ממהו. היה לי מזל שההקלטות שלי בקיבוץ לא לוותה בסבל. כנראה שקצב ההתערות שלי בקיבוץ הלמה את יכולתי. תחילה תקופת החקלאות, ארבע שנים מ-1956, קשר עם ענף הבננות. אחר כך נתבקשתי לרכז את "ענף" הזבל. לא היו לי כישורים מכניים, לא יכולתי לנהוג בטרקטור. נתנו לי פרדה (גיבור). יצאתי כל בוקר בעגלה לראות מה קורה בערימות הזבל. לסדר ערימות, להשקות. שיהיה לח ומהודק. לא אוכל לומר שזה לא היה מסריח או שזה היה מאוד נוח. אבל ידעתי שזה אחד התפקידים שאני יכול למלא.

הגשמה אישית

בשנות השישים פנה אלי אליהו, רכז המוסד החינוכי אז, ושאל אותי אם אני מוכן למלא תפקיד חינוכי במוסד, משהו כמו מ.מ. (מחנך מיוחד) לילדים מתקשים. תפקיד כזה לא היה קיים אז בגיל הנעורים. בכיתות היסוד היה זה מקובל והיו מ"מיות שעשו את מלאכתן בהצלחה רבה. אני התבקשתי ליצור את התפקיד הזה במוסד. לא רק אצלנו לא היה קיים תפקיד זה. אני חושב שבכל התנועה הקיבוצית, או לפחות בקיבוץ הארצי, לא היה ניסיון כזה.

קיבלתי את ההצעה בהתלהבות, אם כי בחרדה רבה. לא היה לי מלאי מספיק של לימודים פורמאליים. התחלנו לבנות את התפקיד. התייעצנו עם שמואל גולן (מילק). גם הוא היה מעוניין בניסיון הזה. היה לי גיבוי רציני מטעם מדור המוסדות, קיבלתי הדרכה של עידית פלק, כיום היא עומדת בראש שירותי בריאות הנפש בארץ. בנוסף לכך, קיבלתי ימי עיון אחת לחודש באורנים. ימי העיון האלו מאד העשירו וריתקו אותי. כאן אני מוכרח להודות על העזרה שקיבלתי בבית מצד הממיות שלנו, במיוחד עלי לציין את הדרכתה ועזרתה של עדה. היא הכניסה אותי לעבודה ובמסירות רבה הסבירה לי את הדברים. אורנים זה בית ספר מצוין, לפי דעתי. היו שם דמויות כמו שמואל נגלר, רחל מנור ועוד רבים רבים אחרים.

לימודים, נישואים ומה שביניהם

מאז ועד שיצאתי ללימודים סדירים לקראת ה.ב.א. ב-1971, הייתי נוסע להשתלמנות באורנים. להיות מחנך מיוחד, לטפל בקשיי למידה וגם לאתר ולטפל בהפרעות רגשיות. זה דרש העמקה ולימוד רציני מאוד. מחנך מיוחד בגיל הנעורים זה תפקיד בעייתי מאוד ואז ביקשתי ללמוד. פה נתקלתי בקשיים. נשאלתי: מה אתה צריך ללמוד, הרי אתה כבר יודע מספיק... בסופו של דבר הקבוץ הקציב לי שנת השתלמות אחת. הבנתי שללמוד באופן יעיל במשך זמן כה קצר, עדיף שאעשה זאת בשפה שאני שולט בה יותר, כלומר, צרפתית. ב-4-63 נסעתי לצרפת ושם ממש בלעתי חומר. היום אני יודע שזה היה אפסי מאוד. אבל זה היה חשוב עבורי. הסכמת הקיבוץ לנסיעתי לצרפת היתה מלווה בקצת היסוס: "מה יהיה אם למשל תמצא שם חברה?" - שאלה מזכירת הקיבוץ - "האם תחזור?"... חזרתי לעבודה ב-64, בחו"ל לא פגשתי בחברה לחיים אבל פגשתי אותה ב-65 כאן בארץ. אנדה הגיעה אלינו וב-66 נולד ניתאי. זה אשר לחלק זה של חיי. עד 1970 המשכתי בעבודתי במוסד וגם המשכתי לנסוע לימי העיון באורנים. עם המעבר למוסד האזורי, היה לי כבר ברור שהעניין רציני מאוד, אי אפשר להמשיך במטען דל. ידעתי שאני רוצה להגיע להתמחות, למקצוע של פסיכולוג, פסיכולוגיה קלינית. מוכרחים לסיים את הלימודים הפורמאליים הקושרים במקצוע. יצאתי לדרך הקשה של ב.א. ומ.א. זה נמשך לאורך הרבה שנים קשות, תוך המשך עבודה במוסד. אינני רוצה לפסוח על החוויה החשובה שהיתה לי בעבודתי במוסד החינוכי המקומי, בחצור. המפגש עם חבר העובדים שלנו היה מאוד משמעותי

עבורי. אינני רוצה לקרוא בשם כל אותם המחנכים, שמא אשכח מישהו, בכל אופן זאת היתה חבורה מאוד מרשימה.

המוסד האזורי

לדעתי המעבר לצפית היה הכרחי.

התאמנו את הכלים שלנו לתקופה, כפי שהיה צריך. המוסד המקומי היה יצירה מתאימה לראשית הקיבוץ, זה גם התאים לאותה התקופה בארץ. הרגשתי ברגע מסוים כפי שהרגישו את זה מחנכים אחרים, שהאופקים צרים מדי. הארץ היתה יותר מגוונת. הצעירים היו יותר פתוחים להשפעות מבחוץ.

גם היום אני מעדיף את המוסד האזורי. הוא מאפשר לנערים הליכה לקראת אוטונומיה אישיותיות, ורכישת כישורים לחיים בעידן שלהם.

לא הצלחנו להקים את המבנה האידיאלי של חברת נעורים אוטונומית, מבחינה זו הנערים מפסידים. לו יכולנו להקים פנימייה אמיתית, עם מבוגרים הגרים במקום, היה אחרת. אני שומע ממורים, מחנכים, שהם היו מוכנים לחיות במוסד עם החניכים, ליצור קהילה של חניכים ומחנכים. הדבר אינו מתבצע מסיבות שונות, ובכל זאת ישנו רווח לנערים במוסד האזורי הגדול.

השליחות בצרפת

בינתיים סיימתי את לימודי לקראת ה-ב.א. ב-73, ואז באה הפנייה אלינו לצאת לשליחות. כאן, פעם ראשונה, היתה לי אי נעימות מבחינה קיבוצית. אפשר להגיד משבר. מבחינתנו המשפחתית היינו ערוכים לצאת לשליחות והקיבוץ אמר לא. התגברנו איכשהו וב-1974 יצאנו לצרפת. כאן מתחיל פרק חדש בחיינו המשפחתיים. היתה חשיבות שכולנו, כולל הילדים, נתנסה בחיים במרחק מסוים מהקיבוץ. מבחינה זו, זה תרם לנו הרבה. מבחינה מקצועית, זה כמובן לא הוסיף כי הייתי בפיגור רב מבחינת ההכשרה המקצועית. יחד עם זה, זאת היתה התנסות מרשימה, במיוחד מרתקת מבחינת המשפחה. עבורי היה חשוב לחזור למקום הזה בתחושה שצרפת כבר לא שלי, ולהסתכל עליה בעיניים של תייר...

חזרנו לקיבוץ ב-1977 וכעבור זמן מה התקבלתי ללימודי מ.א. זה לא הלך בקלות. יש וועדות קבלה, מסתייגים מהגיל. איך ארגיש בלימודים עם צעירים וכו'. יצאתי לדרך ארוכה ומייגעת. מעניינת מאוד. אתה נוגע בחומר שעניין אותך כל השנים. הרפתקת ה-מ.א. נמשכה מ-1978 עד 1985. מדוע זה נמשך כל כך הרבה זמן? כי לא הקדשתי את כל זמני ללימודים, אלא המשכתי את עבודתי ב"צפית", הפעם באמת כפסיכולוג או פסיכולוג קליני. הרגשתי שאני רוכש כלים להתמודדות יותר יעילה עם בעיות - זה מה שיש מאחורי התואר - הגדרת מושגים, עבודה יותר מדויקת. חבל שלא הצטיידתי בכלים האלו מוקדם יותר. הייתי יכול לתרום הרבה יותר, אבל אם כבר הגעתי להשלמת לימודי מאוחר כל כך, הרי לא הסתפקתי במילוי חובות סטודנטיות אלא התחלתי לחקור בעיה שעניינה אותי מאוד, והיא תפקידו של האב בעיצוב דמותו של המתבגר. מעורבותו או השפעתו של האב על הפרעות ההתנהגות. זה היה נמשא התזה שלי. זה היה מעניין מאוד לעסוק בזה, כאשר יש לי מקום ואימות כ"צפית". למדתי המון בתחום הזה וגיבשתי לי דעות יותר ברורות וחדות.

בסופו של פרק זה אוכל לומר שהתמזל לי מאוד ללמוד ולפעול בשטח הקרוב לליבי. להגיע להכשרה ולהשתלמות מתאימה ולעבוד כל הזמן במקום שראיתי בו עניין ותפקיד.

על העתיד

אני בוחן את דרכי בעתיד, בעשור הבא. אני כבר בן 57, האם אוכל להמשיך לעסוק בנוער, כפי שעשיתי במשך שנים רבות? בלי שום ספק השתנית, התקופה השתנתה. האם מרחק הגיל ביני לבין הנערים אינו גורם מפריע? אני בודק את זה. מבחינת העבודה כפסיכולוג קליני בתחנה, זה לא מוכרח להפריע, ואם יש בעיה, פסיכולוג מסוגל להתמודד עם זה ואפילו להפיק תועלת, אני נמצא בשלב מעבר. אולי לעבור לתחום של התחנה או מרפאות, לפעול בתחום של מבוגרים, צעירים, זוגות צעירים וכו'? -היום עם המשבר בתנועה הקיבוצית העניין יותר מסובך. כרגע מצמצמים מאוד את ההפניה לפסיכולוגים.

על התמורות בתפיסת הקבוץ

אינני בורח מהשאלה. אבל אני בעצמי במבוכה. אני, כאילו בתהליך של אבל על דברים שהלכו לי לאיבוד. אני מבין שעלול לבוא שלב הכעס, מה הטעם לכל מה שעשיתי? אני רוצה להאמין שנוכל להתארגן לקראת המציאות החדשה. המצב, בלי שום ספק, קשה מאוד. דווקא עכשיו, לאחר הדיונים, אני שואל את עצמי היכן הקיבוץ. הבעיה איננה בצורת הלינה המשפחתית או משותפת. מדברים על תהליך הכרחי, בלתי הפיך. החברה, כנראה, מתאימה את עצמה לתהליכים יותר יסודיים, זה לא עניין פרטיקולרי, שאנשים רוצים שינוי באיזושהי פינה. הבעיה היא סטרוקטורלית ברמות הגבוהות והמקיפות ביותר. יש לזה תרגום כזה או אחר בחיים הפרטיים.

פעם חשבתי שהחינוך המשותף זו התאמה מושלמת בין האידיאולוגיה הקיבוצית והמעשה החינוכי: - שותפות, הקבוצה החינוכית הבלתי סלקטיבית. ערבות הדדית, חינוך לכולם, דאגה להוציא את המקסימום מהפוטנציאל האנושי, כל אחד בהתאם ליכולתו. ואם ישנם מוכי גורל בין הילדים, עושים הכל למענם. עכשיו הכל הועמד תחת סימן שאלה. אינני רוצה לומר שחלה התפוררות, אלא ברוח ימנו נאמר, חישוקים מסוימים התרופפו. אני רגיש מאוד לשאלה של נער זה או אחר. עשרים שנה עסקתי בגילוי הקשיים האינדיבידואליים ובחיפוש תשובות מתאימות בעזרת החברה. אפילו לא היא שגרמה לקשיים, אבל זה בתחום אחריותה, למצות את יכולתו של הנער, איך לעזור לו. בעייתו של נער מסוים איננה רק בעיית הוריו, אלא בעייתו של החברה. ראיתי בזה השקפת עולם. אני מרגיש שבדיוק זוהי החוליה שהתרופפה - "שההורים יסתדרו עם בעיות ילדיהם". אני רואה בזה קומונה אחרת. תהליך האבל שאני נמצא בו, שייך, בלי שום ספק, לתחושה הזאת שמשוהו יקר לי הלך לאיבוד. גם אם יאמרו שזה הכרח המציאות, תהליכים הכרחיים וכו'. זה לא משנה את החוויה האישית. האם זה שבר של חלום? האם זה היה חלום בלתי אפשרי? האם היינו חבורה של אידיאליסטים עיוורים? האם ניתן לארגן שותפות אמיתית של ערבות הדדית בקיבוץ עם אוכלוסייה מגוונת, "רב גילית". האם ניתן לשמור על החישוקים. אפשר לשאול אותי, אישית, היכן הייתי אני? במה עסקתי והיכן התבצרתי. אני מודה, גם לי יש אחריות אישית על מה שהתהווה ויהיה. השאלות גורליות מאוד. הקומוניסטים אמרו לנו שאנחנו הולכים לאוטופיה בלתי אפשרית. אולי הם צדקו? אולי הבעיה במקום אחר? היו שדיברו על הטבע האנושי האינדיבידואליסטי, אנטי תזה לשותפות וערבות הדדית, האם הם צדקו? בינתיים מה שקורה במזרח אירופה לא מוסיף. ישנה סכנה לתפוס טרמפ על תהליכים שאינם שייכים לענייננו ולומר, הנה הסוציאליזם הוא בלתי אפשרי בכלל. אין לי תשובות לכל אלה.

...אבישי גרוסמן מדבר על אופקים חסומים. אילו יכולתי להראות אופקים בהירים יותר, לו היו לי תשובות לשאלות הגדולות.

ראינה שרה אשל - נובמבר 1989
ערכה -נורית פבר' 2007

חנון פל

נולד בפריז - 1933

המשפחה

מהסבתא נשארה רק תמונה. היא באה מפולין לבקר ב- 37. ההורים הגיעו מפולין בשנת 1925 היתה שם אנטישמיות קשה והיתה הגירה גדולה והם בחרו בצרפת כי אחיה של אמי היה כבר בצרפת. את הסבתא אני לא זוכר הייתי בן 4. אני יודע שההורים רצו שהם יבואו אבל מסיבות של עסקים הם החליטו להשאיר. חוץ מהאחות ואח של אמא שהיו בצרפת לא נשאר מהם זכר. ניסינו להתחקות אחרי מה שקרה להם ולא הצלחנו.

קבלתי פעם מכתב שמציין איפה הם גרו בורשה. הם גרו באזור היהודי. זה היה רחוב מאוד ידוע. על המשפחה של האב שנשארה בורשה אינני יודע, את המושג "סבא" זה אני התחלתי.

ההורים הגיעו לפריז כשכבר היו נשואים. ב- 1927 נולד אחי הבכור והשני ב- 1928 ואני הקטן - ב- 33. אמא התאלמנה. אבי נפטר כשהייתי בן שנה וחצי. אני גדלתי עם אבא שהיה בעלה השני.

התמונה הראשונה הזכורה לי הם 4 נערים, אחי החורגים מצד אבי החדש, והם מטפלים בי והם נערים מבוגרים. הם עובדים עם ההורים בדירה. היה להם מפעל לעיבוד פרוות. מותחים את הפרווה על קרש גדול לייבוש ותפקידי - לאסוף את המסמרים במגנט.

גרנו ברובע היהודי. בקומה שלישית בבית גדול שהסלון משמש במשך היום כחדר העבודה. יש עוד חדר עם מכוונת תפירה שם נעשה העיבוד לתפירה. שם גם היו חדרי השינה והמטבח. רחוב סן- פול ברובע הרביעי. הבית-שימוש היה ממוקם בין שתי הקומות ואני, שהייתי שובב גדול. הייתי נשלח לשם כי שם היה חשוך ומפחיד. בבית אין מקלחת. מתרחצים בקערה גדולה במטבח. המטבח גדול שם גם אוכלים. יש עוזרת, כי האמא עובדת, והיא לא פעם מתלוננת על ההתנהגות שלי. לאמא יש מקל עם שרוכי עור בשביל להצליף. יום אחד חתכתי את החוטים ואז היא משתמשת במקל.

נקראתי בפי המשפחה "לובוס" זה באידיש (שאותה אני חוקר ולומד) שובב.

איזה שובביות? אחי מציקים לי. הם הולכים לבית-ספר ואני עדיין בגן, וכשאני לבד בבית אני מחטט במדפים שלהם ואני חוטף. בתור תינוק הם אפילו ניסו פעם להוציא אותי מהעריסה.

אני גדל במשפחה גדולה עם הרבה בנים. מי שמגדל אותי זה הבנים הגדולים של אבי החורג. כך שלא הרגשתי חוסר אב.

אבי המקורי היה שען וכשאמי התאלמנה היא נשאה לאלמן עם 4 בנים שהיה פרוון.

בבית ספר יסודי אני זוכר מעמד שאני מחזיק בכינור - חיכיתי לזה הרבה זמן וכשסוף סוף הגעתי לזה אנחנו עוזבים הכל ובורחים מפריז. עוד אני זוכר שאני רודף אחי הגדולים שהולכים לקולנוע. הרבה פעמים אנחנו נשארים ליותר מהצגה אחת עד שבאים לחפש אותנו מבית הספר.

עם האחים שלי התפייסתי כעבור 10 שנים אבל הם ראו אותי כמטרד ואני מבין אותם. האב החורג היה דתי. מלמד אותי לומר את ארבעת הקושיות, האמא שומרת מצוות. מקפידה בשבת לפרוס מפה לבנה ולהדליק נרות. היא קוראת לי, עושה איזה תנועה ומלמול עם הידיים כעין קידוש. בפסח היא קוראת לי לעבור בארבע פינות החדר ועם נוצה, כביכול, לאסוף את

הפירושים מהפינות. אני רואה את זה כעין משחק. אני מבקר בבית הכנסת עם האחים שלי בשבת אבל זה נעשה בכפייה של אבי החורג, שהיה דתי. אני זוכר הרבה אנשים עם זקנים ומסריחים ואנחנו מנצלים כל הזדמנות לברוח לגינה שליד בית הכנסת.

יותר מאוחר, לקראת בר-המצווה שלי, הוא דאג שאלך ללמוד את ההפטר. אני מקריא איזה נאום על הפרשה והוא מקפיד שאני תפילין ואני עושה את זה עד שהוא מבחין שאני עושה את זה בכפייה והוא מניח לי. אבל זה קורה יותר מאוחר.

הייתי בן 7 כשאני שומע דיבורים שעומדת לפרוץ מלחמה. בצרפתית משתמשים בפועל להתפוצץ ואני מחכה להתפוצצות, כשה קורה מפנים את כל המשפחות עם הילדים הקטנים לכוון נורמנדי. יש הרגשה שתהיה מלחמה רצינית.

הרבה שנים אחרי זה הטריד אותי למה צרפת נכנעה. האמת היא שצרפת התכוננה למלחמה והיו קרבות רציניים במזרח עד שהוחלפו האויבים המחליטים והם מעדיפים לשמור על מה שכונה "פריז עיר פרוות". הגרמנים מתחילים להפיץ את פרברי פריז, אני בן 7 ואני מאד מפחד... אמא נותנת לי ספר תפילה להניח מתחת לכרית וכל לילה אני מתפלל שלא תהיה הפצצה וזה מאד עוזר לי. זאת הנקודה היהודית....

הפינוי

כשמתגברות ההפצצות אנחנו יוצאים, כל אחד עם מזוודה קטנה, לנורמנדיה. התחנה הראשונה - **הבוליקה של ליסייה**. אני חי את הארועים האלה בכיף. אנחנו מגיעים לקתדרלה הענקית הזאת והיא מלאת חבילות קש שהכינו בשבילנו, הפליטים מפריז.

שולחים אותנו משם לעיר **קון CAEN**. שם יש הרבה וילות ריקות שבעליהן, כנראה, ברחו לאנגליה, ואנחנו משחקים בהן זה כסף לקיום יש לנו, כנראה מחסכונות של האבא וכן משכר-דירה שלא שילמנו בחודשים אלה. שתי תמונות מאותה תקופה: רעש אדיר שהוא פיצוץ של איזה גשר ואמי נפצעה מרסיס של אבן בתוך הבית. והשניה - אני בונה לעצמי מקלע על חצובה כמו שראיתי חייל אנגלי בצדי הדרך. יש בלגן גדול בצרפת. בעיר **קון** ההורים שולחים אותנו למזר לאכול ואנחנו בקושי מתאפקים מלצחוק כשהנוצרים מתפללים את ברכת המזון בעמידה, אותנו זה משעשע. ההורים לוקחים אותנו שם לאיזה בית ספר. היינו שם כמה חודשים. בזמן שהיינו בפנינו, פריז נכנעה והגרמנים כבר שם. חוץ מפיצוץ הגשר ומילוי דליי מים כשעומדים להפגיז את **קון** אני זוכר מהמלחמה תמונה כזו: - אבי החורג יושב ליד הכביש בבגדים פשוטים עם מקל וזקן ומתבונן בקבוצות של צעירים שצועדות בסך. אלה הם צעירים שנאספו על ידי הגרמנים להשלח לעבודות סיוע לצבא. הוא יושב ומחפש את בניו. הם באמת נלקחו לעבודות ושהו במחנות עבודה בגרמניה. כנראה שאז לקחו אותם. אחר-כך חזרנו לפריז לכמה ימים ושוב אנחנו ברכבת בכיוון דרום.

הבריחה

אנחנו יוצאים מפריז ברכבת לאנגולם ביציאה מהרכבת בודקים תעודות ואמא דוחפת אותנו בין השוטרים וממלמלת "נבדקנו, נבדקנו". באותה תקופה הגרמנים דרשו מהיהודים להרשם ומוסיפים לתעודות את המילה Juif. ההורים לא עשו את זה ואנחנו מצליחים לעבור. **אנגולם**

היא עיר על הגבול בתחום השלטון הגרמני ועד לשם תנועת האזרחים חופשית ומכיוון שהתעודות שלנו לא חתומות ב-JUIf אנחנו עוברים. כאן הסבר לגבי התפקיד המיוחד שמילא האב החורג בהובלתנו. יש לו כנראה תפקיד מיוחד במשטרה הצרפתית. בעבר היה מתרגם של המשטרה לשפות מזרח אירופאיות עבור גל המהגרים ממזרח אירופה. הוא היה רומני ושלט בכמה שפות, לכן היה מעודכן בכל המהלכים של הממשל וידע מראש מה הולכים לעשות וזה עוזר לנו מאוד. אנחנו באנגולם בבית מלון וההורים משתיקים אותנו כי יש גרמנים באותה קומה. אני, הקטן, בן 8 ועושה רעש. ההורים אומרים לנו שהלילה עוברים את גבול הסימון בין שני חלקי צרפת.

אני זוכר שהלכנו ברגל בחושך ומישהו שמעביר אותנו. יש משא ומתן. משתיקים אותנו. אני הולך עם האמא. האמא בת 41, אשה צעירה, יש לה כל הכוח והיכולת וברגע מסוים המבריא אומר: "לכו ישראל, הבית המואר שם הוא צרפת החופשית." אני זוכר את האורות האלה בחושך ונביחות כלבים. אנחנו הולכים וכשמגיעים לאורות האלה מקבלים אותנו ז'אנדרמים צרפתים. מקבלים אותנו יפה, לא בעיונות. זה סימן של מזל. היו מקרים שהחזירו. רמת שיתוף הפעולה עם הגרמנים עולה בהמשך.

[שאלה: ראיתי שכאן אתה נורא מתרגש – מדוע?]

- בגלל הפחד והעלבון! היתה לי הרגשה שאנחנו נרדפים כמו חיות. אנחנו בסכנה גדולה. זה נוגד את כל הכוח והרגשת החופש שהיתה לי עד עכשיו. שאלתי את אחי הגדולים איך הם הרגישו הם לא אמרו או שלא ידעו להפתח כמוני...]

משם נסענו ברכבת לליון. שם כבר היה האח של אמא שהיתה לו מכולת. היה צריך לכל דבר כרטיסים ותלושים ואנחנו חיים מזה שהוא כבעל מכולת יש לו הכל, לתקופה מסוימת. אנחנו בשלב זה עוד לא גרשמים כיהודים ויכולים להסתובב חופשי ואני הולך לבית ספר. אחרי תקופה קצרה אנחנו שוכרים דירה. האב נעשה מזכיר בקהילה היהודית על רקע הידע שלו בשפות. הקהילה היהודית עדיין פעילה והודות לו אנחנו יודעים מתי יהיו האקציות. בשנים 1942 – 1943 ליון היא אחד המקומות הגרועים ביותר. ידוע קלאוס ברבי - שכונה הקצב מליון.

עד 42 המשטר צרפתי חופשי, הממשלה של פטן שולטת והוא מנהיג "מהפכה חברתית" - ליצור רפובליקה סביב ערכי המשפחה - כל סיסמאות הימין + שיתוף פעולה עם גרמניה. כל בוקר בבית ספר אנחנו קמים ושרים שיר: "גנרל, היננו לפניך, מציל צרפת" 20 שנה קודם הוא הציל את צרפת בורדן אבל עכשיו ממש שיתף פעולה. לפני זה שולחים אותי לכפר בשוויץ למנוחה:

בשנת 42. האנגלים מפציצים את סביבות תחנות הרכבת והמפעלים ויש הוראה לפנות ילדים של מי שגר סביב תחנות רכבת, לשוויץ. מדובר בכל הילדים עד גיל 12 ואני יוצא ל- 3 חודשים לבילוי קיץ בכפר שוויצרי. שם אני עובר את התהליך ההתבגרות הראשון שלי. יש שם גם בנות. אנחנו ארבעה ילדים צרפתיים שמתארחים אצל אשה מבוגרת שמטפלת בנו יפה. אנחנו משחקים באחו ובערב היא מספר לנו סיפור. היו בנות, היו סודות, היתה קצת הפקרות. האשה שאמורה לשמור עלינו לא יודעת מה אנחנו עושים. בשוויץ יש מזג אויר הפכפך עם גשמים ורעמים והיה לי תופעה, שכשיש רעמים הייתי נתקף בצחוק היסטרי. שם נפטרת מזה. זה מאוד הציק לי כשזה קרה שם. האשה הרגיעה אותי.

אני זוכר את התקופה הזו ככיף וריגוע.

המסתר

כשאני חוזר כעבור כמה חודשים לוקחים אותנו לכפר מחוץ לליון. אמא לוקחת אותי לפני אחי הגדולים. הם בינתיים בבית ספר. אנחנו נוסעים לשם במכונית שמובילה חלב שהוסבה להובלת אנשים, באחת הקומות סדרו מושבים קטנים וכך נוסעים לכפר. בזמן הזה הגרמנים כבר בליון. נסענו לבית בודד מחוץ לכפר. בית שחלקו זה אסם עם קש וחיות ושם סידרו לנו מקום. הבית של אחות אמי שנשואה ליהודי ששרת בצבא הצרפתי ונשבה בידי הגרמנים. כאשת שבוי היא מקבלת בית ובוחרת במקום הנידח הזה. איתנו הבת הקטנה שלה בת 4 ואני מלמד אותה אותיות. אני קורא במין אנציקלופדיה ושם אני לומד על השמדת העם הארמני. חוויות הקריאה הזאת בנתה אצלי אחר כך את תמונת העולם. גם זו תקופה יפה. אני חי בכיף מתיידד עם נערים מהכפר. אני בונה כן ציור ומתחיל לצייר. מדי פעם חוזרים לליון. אמא באה לבקר מעט. בזמן הזה אין בית ספר. בין 1943 ועד סוף המלחמה מצטרפת כל המשפחה. רוב הזמן אני לבד עם בת הדודה.

בכפר האבא, שהוא בן 55, שומר על להקת ברווזים והולך עם מקל. הדודה כל הזמן עבדה אצל בעל בית האסם. היא ניקתה שם. אנחנו בחצי מעצר, לא הולכים לכפר. יש שם איזה אגם. שם הכפר Saint-Jean de Bourney - אחרי המלחמה האחים שלי דאגו לקחת את שמותיהם של אלה שאצלם הסתתרנו כדי שהאיש יצוין כחסיד אומות העולם. קבלתי מ"יד ושם" העתק. אחרי שההורים הגיעו לכפר כמה שבועות, הגרמנים יצאו מהדרום. קרוב לשם ישנו אזור הררי שבו פעלו אנשי ההתנגדות של המקי שתפסו הרים בדרום. בזמן שהייתי בכפר היו אקציות בליון. אני רק זוכר ירי של כלי נשק כשאנחנו בתוך הבית. עם השכנים שלנו - האמהות מיזדדות, להם יש בנות אצלנו בנים. והשכנות נעזרות אחת בשניה. ראש המשפחה שלהם הוא שוטר "מיליסייר" - ארגון משטרתי שמשותף פעולה עם הגרמנים. בסוף המלחמה הנשים שלהם עברו השפלה. גזזו להם את השערות בפומבי. לא הרגו ולא עינו אותם כמו בפולין.

בזמן המלחמה הודות לקשר הזה ידענו תמיד מתי תהיה אקציה. באותו בית היו יהודים וחרדים שאי אפשר לטעות בהם וכך ההורים ידעו מתי לברוח. ב-אוגוסט 44 הגרמנים עזבו.

חבל שלא שאלתי את אמא על התקופה הזאת. אפילו ששנים דברנו אחר כך, אני חושב עכשיו שזו תקופה שסגרתי עם עצמי ולא רציתי לדעת יותר. עם אמי היו לנו הזדמנויות לשיחות נפש אבל תמיד עסקנו בהווה ולא בעבר.

אחרי המלחמה

אנחנו חוזרים לליון. אני בן 12 הולך לבית ספר. האחים לומדים בתיכון ובבית ספר מקצועי. שנה אחת אני עובר מבחן ומקבלים אותי לתיכון לשנה אחת ואז אמא צריכה למצוא מקום זול יותר ואני הולך לבית ספר מקצועי ואני מתחיל ללמוד באותו בית ספר מקצועי. זה היה בית ספר לטקסטיל. זה מעניין אותי. ליון הוא מרכז של תעשיות בדים. אני נמשך לצד הטכני של מיכון האריגה. ואז אני גם מכיר את השוה"צ. ואז חווה את כל הסימפטומים של מרד הבן. אני בורח מהחלון לפעולות התנועה. בקיץ הלכתי לקייטנה של איזה תנועה ציונית אחרת ופוגש מדרך מהשוה"צ הרבר - היום מקיבוץ געתון. הוא מגייס צעירים. אני נכבש לגישה הפשוטה הרציונלית

של הדברים. המדריך גם הוא חניך של בית ספר מקצועי, ואני נכבש, אני פשוט מוקסם מהדברים שהוא מלמד, מספר לנו. לפני זה מגיעה פרשת הבר-מצווה. אני מרדתי בהרבה זמנים והאווירה בבית היתה כזאת, שההורים שלי לא ניסו להתעסק איתי – ידעו שאני פראי. אחרי זה ההורים חזרו לפריז ואני נשאר בליון. ב-49 הייתי בסמינר של ה"ש"צ בארץ. אני חודשיים לפני סיום בית הספר, מבטיח לגשת לבחינות.

בגיל 16 הגעתי לארץ. היינו במחנה שקראו לו "גזית" ליד חדרה. האחים שלי היו פה קודם. אחד היה מגויס לג"חל, עבר אימון תותחנים אבל אז נכנסה הפסקת האש והוא לא הספיק להלחם. אח שני ניסה לעשות פה עסקים. את שניהם פגשתי בנס. נסענו בגליל ואני ראיתי שני חיילים יושבים על ערמת תפוזים. זיהיתי את אחי. ירדתי מהמכונית והוא לקח אותי למחנה שלו. נשארתי לישון שם וכשבא הסמל ברחתי משם.

האח השני, שניסה לעשות עסקים ולא הצליח, אמי היתה שולחת לו חבילות מזון. וגם איתו קרה לי נס. הלכנו לראות את מצעד יום העצמאות. באנו לראות. התמקמתי מתחת לעץ ומי שם – אחי השני. הם שניהם חזרו לצרפת וברבות הימים נעשו דתיים בהשפעת בניהם. כשחזרתי לצרפת ניסיתי להקים קן של ה"ש"צ בשכונה חדשה. גמרתי את הלימודים וגרתי בדירה שכורה של התנועה. עבדתי עוד שנה במקצוע מגיל 17 עד 18 בפיקוח על מכונות טקסטיל.

במסגרת פעולת התנועה עם הרבר זהו זמן של ספינת האכסוזוס. צעירים יהודיים נוסעים לעזור לעשות הפגנות בזכות המעפילים. יום אחד נודע לנו שרכבות של פליטים מגרמניה עוברות דרך ליון בכון דרומה. יום אחד אמרו שבחצות הלילה תעבור רכבת של ילדים בתחנה הקרובה לביתי צריך לארגן להם אוכל. חפשנו כלי תחבורה ומצאנו עגלה, ממלאים אותה ארגון לחם וממאפיות. אנחנו 6-7 נערים הולכים עם העגלה לתחנה. הרכבת צריכה להגיע ואז מודיעים שהיא מגיעה לרציף אחר. רצים עם העגלה במעבר מיוחד ושוב הודעה על שינוי ושוב רצים עם העגלה. מגיעה הרכבת ב-1-2 ובבוקר ולא רואים נפש חיה. הכל חשוך. נכנסנו – כולם ישנים. אנחנו מכניסים את האוכל והרכבת ממשיכה. זו אולי הפעם היחידה שהשתתפתי, שראיתי אנשים משם.

עליה ארצה וחלוציות

כשהתחלתי לעבוד בפרדס ראו שאני מזה יקה, נתנו לי את העגלה עם החמור. העגלה הזכירה לי את האירוע ההוא. זאת היתה עבודה פיזית קשה עד שהופיע הלוי שהגה את רעיון המסילות שעליהם נוסעים הארגונים.

את חברי הגרעין לא הכרתי קודם. אני פוגש את הקיבוץ בלי שאלות. יש משברים פה ושם. אני מנסה להכיר אנשים חדשים. ונשים. הגעתי בגיל 20.

כשהגעתי לחצור לא הלכתי לאומן כי הגעתי עם מצב רוח של נתינה – אני אעשה מה שמבקשים. עבדתי בשלחין ואה"כ ובפרדס.

אני נכנס לפרדס ומנסה לספק את הצפייות.

- של מי?

של החברים, של עצמי. אני עובד בפרדס, מעביר קווי השקיה לבד בין עצים. אהבתי את זה. העבודה נגמרת בסביבות 4-5 ואני רץ לחדר האוכל. יש שם ארוחת ארבע, אני נורא והנה מזה. ואז אני רץ לחדר, קורא את העיתון. אני מאוד מתעניין מה נעשה בארץ. יש פגישות גרעין

והם מאוד תובעניים. אני לא הייתי אתם בהכשרה ולא הייתי מורגל לזה. יש לא מעט קשרים אתם, בעיקר עם משה, שעזב אח"כ. אני שם לב שאנשים נפגשים כל ערב ואחרי זמן מה אני רואה שאנשים מאוד תובעניים. שכל זמן פנוי להיות ביחד. ואני צריך לבחור בין זה או קריאה ולימוד עברית. ואני מחליט לעמוד בצד. אח"כ התחילה תקופת העזיבות הגדולות ותקופה קצרה הייתי מזכיר ועברתי בין האנשים שרצו לעזוב לברר אתם למה. אני חושב שבחרו בי כמזכיר כברית מחדל כי לא היה מישהו אחר. באותו זמן העומים לא השפיעו עלי. לא רציתי לעזוב. אחרי שמשה, החבר שלי, עזב לא היה לי רצון לעזוב. בינתיים היו הרבה אפשרויות: הצטרפתי לחוג דרמטי עם רוחמה ולובקה וראובן דה פורטו. גם הצטרפתי ללובקה בפעולה פוליטית בגן-יבנה. אז בפרדס היו ריכוז אינטלקטואלי שגם דגל בעבודה עצמית וגם הגשים במו ידיו. זה לא כמו היום. השנים הראשונות בקיבוץ מאוד מגשימות את הציפיות, עם הזמן באות האכזבות לפעילות הפוליטית אין תוחלת. בעבודה – אני מרכז קבוצת קטיף. הוצאנו דף מידע לקבוצות המתנדבים שהיו פה. אני בקשר עם אנשים וזה ממלא. אני גם הולך לאיזה זמן לפלוגה בשדה-יזב ופוגש גם נוער ישראלי. רומנים? לא במיוחד. מנסים להכיר את המערכת הזו מהי. עם השנים מתעוררות ספקות לגבי איכות החברה הזאת, שחשבתי שתהיה אידיאלית. בשדה-יזב אני פוגש בצעירים שמתעללים בחיות בצורה חריפה ואני צריך לעמוד נגדם. וכאן בחצור? אולי מאוכזב קצת מעצמי.

הפגישה עם בת עמי

היו לי חברים בודדים והם עזבו כולם. ואז מגיע האירוע – הנופש בנתניה. זה היה נופש רווקים ודובקא, שלא יכול היה לצאת עם אסתר כי היו להם ילדים קטנים, הציע לי לצאת אתו. אנחנו יושבים בשולחן עם בת-עמי ואני מגלה בה עניין. היא גם דוברת צרפתית ואנחנו מהר מוצאים שפה משותפת. אח"כ כשחוזרים הביתה אני עושה שתי משמרות בחריש בשביל לנסוע אליה לסוף שבוע לגזית. החתונות היו בחצור, בגזית ובגדרה. ההורים: אבא נפטר עוד בצרפת. אמא והאחים בצרפת. אמא באה הנה וקודם היינו פה. אחרי 6 חודשים עברנו לגזית שם צפרא נולדה. כעבור כמה זמן הציעו לי לנסוע לשליחות לפריז. שם אני פוגש תנועה צרפתית קצת שונה ממה שהכרתי – כולם נולדו אחרי המלחמה. יש קבוצה של בוגרים מאוד חזקה. הם תופסים טוב את הצרכים של הנוער. אני מרגיש זקן ביניהם. מעלי היה עוד שליח שגם היה מרכז המשלחת. בת-עמי נמצאת עם התינוקת. כעבור שנתיים אנחנו חוזרים. פיזית זה היה קשה לבת-עמי. גרנו בקומה 5 ועיר זרה. עם החניכים אנחנו הולכים למוזיאונים לכל מה שאפשר לראות בפריז. אנחנו חוזרים לגזית. אני עובד בפלחה. יפעת נולדת שם.

חזרה לחצור

כל הזמן אנחנו משווים בין חצור לגזית ובסוף אני משכנע את בת-עמי לחזור לחצור. פה יש יותר ארגון ובטחון שם המון בלגן. בחצור החומר האנושי מאפשר את זה. מבחינה חברתית לבת-עמי היתה שם חברה שממש שואבת אותה. אותי פחות. שולחים אותי עם צוות לכפר הערבי השכן לגייס כסף עם פעיל של עין-דור. יחד עם חבר אני מתחיל ללמוד ערבית ואני רואה בזה הגשמה של הרעיון של מדינה דו-לאומית.

הסיבה האחרונה לעזיבה: - מרכז הפלחה לא מקבל אותי. אין בינינו כימיה. הוא מקלל. איש גס. השני - לילה אחד אני מגיע לבית התינוקות והמטפלת אומרת לי שאין מי שיעזור לה ואני מגלה גם שהשומר לילה לא הגיע. אני לוקח את האירוע הזה כתואנה לעזוב. חצור באופק הרחוק מציע משהו סולידי. אנחנו עוברים לחצור ואחרינו באה אמה שלי. צפרא בת 3.6 ויפעת בת שנתיים.

המעבר לחצור עבר עלינו טוב. בת-עמי נקלטה מהר. הוסיפה לזה העבודה שלה במרפאת שיניים. מתרכזת כאן מסגרת משפחתית עם גיורא ושרה והאמה שלהן. אני חוזר לפרדס ואז מתפנה מקום ללימודים ואני מבקש לצאת ללמוד. אני לומד שנתיים וחצי עד פרוץ מלחמת יום כיפור ואני לא מסיים את הלימודים. אחרי זה חזרתי כמה שנים לפרדס. ריכזתי את הזיתים ואז כשאני בן 47 אני עובר לאמן.

החלפת מקצוע

אני נתפס מאוד למכונות השונות כי זה גם מה שלמדתי בתיכון. שולחים אותי לרופין לקורס חרטות לכמה חודשים. אני מתחיל לעבוד ליד אליהו. אח"כ מרכז את מח' הייצור. אח"כ מגיע זמן הרובוטיקה ועובדים משמרות. כשמתפנה מקום ליד אליהו אני עובד לעבודה יותר מקצועית בחדר כלים. שם לכל אחד יש הכלים שלו. עובדים איתי דן גבע, מוטקה ואליהו עד שפרש. אני מנסה לקלוט כמה שיותר חומר בתחום המקצועי. כשקנו מכונה חדשה וחשבתי שיכלילו אותי בצוות שלה הסתבר שלא. אני משלים עם זה. יש לי עוד דברים.

המשפחה

בשנת 80 התארגנו לנטיעה גדולה לארה"ב ולארגנטינה להכיר את המשפחה של בת-עמי - האחים. מצאתי את עצמי צוחק עם בת-עמי על ארגנטינה אבל זה מעניין להכיר ארץ אחרת...

מזה 3 שנים אני מנסה ליצור מסגרת חיים שלישית. אני בפנסיה מגיל 70. קודם היה נהוג לעבוד עד גיל 80 אבל באומן העבודה קשה. אני מתעניין באידיש. אני לומד אידיש יום בשבוע בבר-אילן זה נותן לי תשובה לכל הניסויים שעשו עלי בילדות - שלא לדעת אידיש. היום אני חוזר לזה.

אני סבא מאוד עסוק. צפרא ויפעת רצו בו בזמן ילדים וקריירה ואני משתדל לעזור להן כמה שאפשר עם הקטנים. אני משלב יום בשבוע. אני בא לוקח את הנכדים ולמחרת הולך ללימודים שלי.

אני מגלה את המחשב. קודם בגלל האידיש ואח"כ אני מתמקצע וגם נותן תמיכה לאחרים.

ראיינה נורית 2006

אסתר קביבור

נולדה: ז'ולייט בונפיל

בית הורי

נולדתי בבית-חולים רוטשילד, בפריס.

הוריי הגיעו לצרפת כמהגרים מתורכיה.

לצערי, לא הכרתי את הסבים שלי, הורי אבי, אסתר ודוד בנפיל (Bonfil) שהתגררו באיסטנבול.

משפחת-בונפיל הייתה משפחה אמידה, מכובדת ופעילה בקרב הקהילה היהודית. סבי, דוד, היה מוזיקאי שידע לנגן בכלי-נגינה רבים. הוא ניהל להקת נגנים וזמרים. היו מזמינים אותם לאירועים שונים כמו אירוסים, חתונות, בר-מצוות...

דוד בונפיל היה גם מלהיץ מוזיקה וכותב שירים. בנוסף לכך, הוא לימד נגינה. אבי, ניסים בונפיל, סיפר לי לא פעם, ובגאווה, שבהיותו ילד, הוא ליווה את אביו פעמים רבות להרמוני-הסולטאן המפואר. הורשו להיכנס שם, רק בזכות זה שסבי דוד, לימד מוזיקה לבנות הסולטאן.

ניסים, אבי, למד בבית-הספר היהודי : אליאנס Alliance. שם הוא למד מעט עברית ובעיקר צרפתית. הזדמן לו מאוחר יותר, ללמד את השפה הזו האהובה מאוד עליו. בתחילת מלחמת העולם הראשונה, הוא השתחרר מהצבא התורכי, המפרץ (צילומים מעידים על כך) והגיע לארץ חלומותיו : צרפת.

הוא הצטרף לשני האחים הבוגרים שקידמו אותו במרסיי Marseille, אך מהר מאוד, הוא עבר לפריס המקסימה. אמנם, המציאות שם, לא הייתה מקסימה עבורו. הוא היה רחוק מקרוביו ומכיריו, ללא מקצוע, ללא פרנסה. הוא לא היה רגיל לחיי עבודה ולדאגות פרנסה. הוא למד להסתפק במועט, ועבד כרוכל, ההולך מבית לבית להציע את מרכולתו: שלל של לבנים מובחרים ומיוחדים, כמו כותונות לילה מפוארות, מפות רקומות יד... הוא רכש לו לקוחות קבועים שהפכו לידידיו. היו מזמינים אותו לארוחה, והוא הנעים להם בנגינתו על כינור או על מנדולינה. את כל מלות השירים הצרפתיים הוא ידע טוב מהצרפתים עצמם.

לאבא שלי הייתה נפש של משורר חלמן. איש חברה שמת שאין כמוהו. מכל זה הוא הרוויח כסף שהספיק בקושי למחייתו.

הוא שמת להכיר את משפחת אמי, משפחת אלנקוה, Elnécavé. מהגרים מתורכיה כמוהו, משפחה חמה ומלוכדת, צנועה וחרוצה. הפך לבן-בית. איתם, הוא חזר לדבר בשפת אמו: הלדינו.

רשל אלנקוה, האם, סבתא החביבה שלי, הייתה מפנקת אותו ואת ביתה בנאכלים מסורתיים יהודיים האהובים עליו (בורקיטס, בימואליקוס...) בתמורה הוא שימח אותם בנגינתו, בשירים או בסיפורים למיניהם. הם צירפו אותו לעסק המשפחתי הקטן והמפרץ: הרכבת מטרינות וגם מכירתן בשוקי-פריס ובסביבותיה.

שרה, אימי, אחת משבעה הילדים שנולדו לזיוזף ורשל (צר לי שלא הכרתי גם את סבי זה) הייתה אז רווקה זקנה, בת 27! ... בת צנועה וביישנית, שעבדה בחריצות יחד עם אחיה, מגיל 11, מאז שהגיעה לצרפת, ב1915.

כמו ניסיב, שרה דיברה צרפתית שוטפת, ללא מבטא זר, הודות לביקור קצר ב Alliance française באיסטנבול וכנראה שדיברו צרפתית בביתה, כמו בביזנס של יהודים רבים בתורכיה. בכל זאת, התביישתי ממנה. היא הייתה שמנה ונמוכה, לא יפה ולא אלגנטית כיתר האימהות. (היום אני רואה אותה אחרת... מאז שגיליתי, שאני די דומה לה! ...)

באחד הימים, ניסים התקרב אל שרה, והציע לה לנחש את עתידה בקפה, הוא בישר את חתונתה בקרוב, אמר שהיא רואה בכוס קפה שהחפץ, הוא אחד ממכריה, איתו היא תהיה מאושרת ויהיו להם ילדים רבים. הנה... הוא יכול להבחין באותיות שמו: ...ני...סים!

לאבא היה חוש הומור ורעיונות למכביר! הוא היה בן 34.

... וכך היה ששנה לאחר-י-כן ב 7 בדצמבר 1932, נולדתי.

לפני המלחמה

הולדתי עוררה אכזבה מסוימת להוריי. הם מאוד ציפו לבן! ... למזלי הייתי תינוקת חמודה בהירת עור ושער, עיניים תכלת, חייכנית. הוריי הכהים התגאו בי מאוד, הייתי ילדת הפלא של כל המשפחה האוהבת והמפנקת אותי. זכורה לי לטובה, דודה רז'ין, (Régine). לביתה השכן הייתי מגיעה כאשר הייתי מצוברחת או כועסת, ומקבלת לאושרי הרב, ציפס חם, זהוב ופריך, ...משגע!
בני הדודים שלי היו לי לאחים. לא היו לי אחים אחרים. (למרות ניחושי אבא בקפה, נשארתי ילדה יחידה והוריי לעולם לא זכו בבן...).

פעם ביליתי בחברת בן דודי מוריס בפרק יפה : les Buttes Chaumont רצתי אחריו כאשר הוא טיפס גבוה על סלעים, ונפלתי. למזלי הרב ניצלתי הודות לאיש שהצליח לתפוס אותי בזרועותיו בעת נפילתי. אמא כמעט התעלפה בשומע את הסיפור. סך הכול יצאתי מזה רק עם שריטה קטנה בסנטר. כל המשפחה התנפלה על מוריס השובב, שסיכן אותי ואת עצמו. ואני...קיבלתי ציפס..

התגוררנו בפריס, ב 79 רחוב סן-מור ברובע 11, (rue Saint-Maur) דירה קטנה אך מספיק גדולה לזוג צעיר עם ילדה קטנה. לא היינו עשירים אך לא חסרו לי צעצועים יפים. הילדות השכנות היו מקנאות בי. לא הייתה להן בובה גדולה ויפהפייה כבובתי או עגלה גדולה בדומה לעגלת מוכר הגלידות, מתנה מדוד ויטלי. בתוכה הייתי עושה גלידות מחול רטוב, בפארק שקרוב לביתי (square Parmentier).

לכבוד יום-הולדתי החמישי, אבא קנה לי כינור קטן (1/4 כינור). זו הייתה חוויה בלתי נשכחת. בהדרכתו התחלתי לנגן מנגינות קלות ותרגילי סולפזי שהוא הלחין. מאז אני אוהבת מוזיקה.

פעם בשנה היינו נוסעים בליווי בני-משפחה לחופש בצפון, על שפת הים La Manche בברק-פלג' (Berck-Plage) או במקומות אחרים.

הייתי ילדה מאושרת (גם אם חטפתי מכות מאבי מדי פעם! וצביטות מאימי... Pilichkos) כך חינכו אותי! ... בלי שהרגשתי איך, ספגתי אהבה ליהדות, למסורת עברית ולשפת הילדיו. לא שמרנו מצוות אך ביקרנו מדי פעם בבית-הכנסת באירועים חגיגיים שונים, ציינו גם חגים יהודים אחדים.
במגביל, הוריי ידעו להקנות לי אהבת לארץ מולדתי, צרפת, לנופיה, לשפתה ולתרבותה. הרגשתי את עצמי צרפתייה ככל חברותי הצרפתיות, העמיד נראה כאילו מחייך לנו.

תקופת המלחמה

בתחילת מלחמת העולם השנייה, כמה דודים ואבא התגייסו לצבא של המתנדבים. לאבא לא הייתה אזרחות צרפתית לכן כנראה, שיחררו אותו מהר וגם אזרחותו התורכית נשללה ממנו.
בעזרתו למדתי קרוא וכתוב. (אינני יודעת מדוע לא למדתי בצורה מסודרת בבית-ספר, כיוון שהייתי כבר בגיל הלמידה).

החופש האחרון שלנו, הזכור לי, היה בווישי (Vichy)- עיר הידועה היום לשמצה.
באחד הערבים ישבנו בבית-קפה גדול. כה הוקסמתי מנגינתו של הפסנתרן שהתקרבותי אליו. הוא הושיב אותי על ברכיו, ובעת הנגינה הוא לחש לאוזני שהוא הולך להיות חייל למחרת, ובכך לא תהייה יותר מלחמה... לעולם אזכור אותו, בתחושה של חיבה ושל סקרנות על גורלו, נגינתו הבלתי נשכחת שמורה היטב בפנינת ליבי.

עם ריבוי ההכרזות נגד היהודים, ברחנו מפרים בסוף הקיץ 1940. גם דודה רז'ין ומשפחתה, וסבתא רשל עזבו איתנו, אך בצער רב נפרדו דרכינו מהם, במשך טלטולנו הרבים.

התברר לנו שעזבנו את פריס במועד הנכון כיוון שכמעט כל בני-משפחתנו שנשארו שם נלקחו למחנה מעבר דרנסי (Drancy) ומשם למחנה- השמדה אשוויץ'. (כיתר יהודים כה רבים...!).

ניסינו להציל את דוד ויטאלי. הוריי שילמו סכום נכבד ל passeur (איש שהיה מנסה להעביר יהודים לאזור מבטחין). לא עלה הדבר...

כאן אפשר לציין שבת-דודתי סולג' בת 3, נצלה בנס. הוריה שחשו ובעוד מועד את הסכנה הנאצית האורבת, מסרו את בתם הפעוטה, היחידה, לידיה של ידידה נוצרייה. כך הילדונה הגיעה למקום מסתור של סבתא שטיפלה בה במסירות רבה. סולאנז' יתומת-מלחמה, הייתה מאז בת טיפוחם ופינוקיהם של בני המשפחה שנתרו בחיים לאחר המלחמה, הוריי תרמו לא מעט למשימה הזו.

סנקואן Sancoins

בסוף טלטולינו, זכור לי שעברנו ברגל את הנחל לליה (l'Allier), הקו המפריד בין צרפת הכבושה לבין האזור החופשי. הגענו לעיירה קטנה, במרכז צרפת, לגרש (La Guerche) ומשם המשכנו עד העיירה הקרובה: סנקואן (Sancoins). השתקענו בעיירה זו, במשך כל תקופת המלחמה ויותר...

ביתנו היה קטן מאוד אך חינני, כאילו גזור מציר ילדים: גג אדום בעל ארובה, שני חלונות נמוכים, תריסים כצבע הבית, ורוד, גינה מסביב לבית, בה עץ-חבושים קטן שופע פרי, שביל המוביל לשער ...

אבא החל מיד לטפח את הגינה, שתל פרחים וירקות. הוא הוכיח גם כאן את נאמנותו לצרפת כאשר הוא יצר בגינתנו כתובת פרחונית: "יתחיי צרפת וחקלאיה" (Vive la France et ses agriculteurs).

גידלנו חיות אחדות כמו תרנגולות, ארנבות, חתולה שלאושרי המליטה חתלתולים יפהיים. התאמנו את עצמנו לסביבה. הפכנו להיות אנשי-כפר. התקבלנו יפה על-ידי האנשים. איש לא ידע שאנחנו יהודים.

כאשר הגרמנים נכנסו לסנקואן, חיינו די בפחד. זכור לי את היום, בו נכנסתי לאיזו חנות. ראיתי שם חייל גרמני, פחדתי מאוד. רציתי לברוח אך הוא ליטף את שערוטיי, הרים אותי וחיבק אותי בזרועותיו. הוא אמר לי שבגרמניה יש לו בת דומה לי, הוא קנה לי זוג נעלי-בית יפות וכך חזרתי שמחה הביתה, אך הוריי העלימו לי את נעלי הבית האלה, משום מה...

אני שאלתי את עצמי לא פעם איך היה מגיב הגרמני הזה לו ידע שהילדה שהוא נשא בזרועותיו יהודייה?... כאשר יהודים נדרשו לענוד את הטלאי הצהוב, הוריי ציינו להוראות ואמא תפרה את הטלאי על מעילנו. היו פה ושם כמה תופעות אנטישמיות שאני זוכרת: למשל בבית הספר ילדות אחדות היו מכנות אותי ב: יהודייה מלוכלכת (sale juive). לא ידעתי מה זה להיות יהודייה (גם הן ודאי לא ידעו אך שמעו את הביטוי מפי הוריהם כנראה), ולמה מלוכלכת כאשר אמא מאוד דאגה שלא יהיו לי כינים!... חשבתי שאני יהודייה כיוון ששערותיי היו מסולסלות מאוד בעוד ששערותיהן של יתר הילדות היו חלקות...

לימודיי שובשו מאוד עד שהגעתי לבית-הספר בסנקואן, המרוחק מאוד מביתי. הייתי מגיעה לשם מאוד עייפה מהדרך הארוכה. לא התאמצתי כלל להיות תלמידה טובה. רק המקצועות הקשורים לשפה עינינו אותי. פעם המורה ביקשה: מי רוצה לדקלם שיר? התנדבתי דקלמתי שיר שאבא חיבר "שיר הודיה לחמשת החושים שלנו". המורה מוקסמת שאלה האם אני יודעת את שם המשורר. עניתי בקול חזק ובגאווה: "אבא שלי".

תופעות האנטישמיות גברו. אבא התקשה למצוא עבודה. הוא לבסוף עסק בעבודה מפרכת: להוביל חלב בעזרת האופניים שלו מחווה רחוקה עד החנות במרכז העיירה. היה טוב עד שיום אחד לא נתנו לו את שכרו וקראו לו: « sale youpin » (כך קרו ליהודים בגנאי בסלנג).

התופעה המפחידה ביותר הייתה צעקותיו של שכננו השיכור, בעצם הלילה. הוא גר בחלק הצמוד לביתנו, היה דופק בקיר המשותף, שר שירי-צבא גסים וצועק: "יהודים מלוכלכים, צרפת לא צריכה אתכם" נסלק את כולכם.. ושאגות אחרות בסגנון זה.

הוריי חשבו לנכון לתת לי ללכת עם חברות מדי פעם לכנסייה ולי"פטרונז' (מעין מתנ"ס נוצרי לילדים). שם, היינו משחקים, מתפללים, לומדים את הברית החדשה. הייתי פעילה והצטיינתי בלימודים אלה. הנזירות אהבו אותי. כאשר הגעתי לגיל המצוות, הן הציעו לי, לעבור את טכס בת-המצווה הנוצרי, בשמלה לבנה, כיתר חברותיי. הדבר קסם לי מאוד רק שהוריי אמרו: "עד כאן". ויותר לא חזרתי לפטרונאז'.

הרגשנו בודדים. התגעגענו ודאגנו ליתר המשפחה המפוזרת. בקושי התרגלנו למצב הנתון. זואא א'אאאא א'אאאא
הכרנו שתי משפחות יהודיות : משפחת מורדו ומשפחת אמר.
אבא הוזמן פעם למשטרה שבעיר אחרת: סנט-אמאן (Saint-Amand). דאגנו מאוד. קיבל אותו, מישהו שהבין
תורכית, אבא בירך אותו בתורכית. האיש אמר לו: "לך מהר".
איך האיש סיים את העניין? מה היה תפקידו?
אבא חזר מרוגש, משוכנע שהמשפט בתורכית שאמר הציל אותו ואולי גם אותנו....
למרות הצמצומים ותעודת המזון שהגבילה את השגת דברי-אוכל, לא סבלנו מרעב הודות לגידולי ירקות בגינה
ולגידול תפוחי-אדמה בשטח אדמה קטן שהשכרנו. הקשיים שלנו הגיעו בכיוון בלתי צפוי : התאונה של אבא.
ב1944 אבא נפל מאופניים, שבר את אגן הירכיים. אדם חזק כמוהו, בגיל הארבעים, היינו בטוחים שהוא יחזור
מהר לאיתנו. אמא רצתה שהוא יטופל בקליניקה פרטית בעיר בורג' (Bourges).
איך היא השיגה את הכסף הדרוש ?
שם, פרופסור גדול היה אמור לנתח אותו. הובטח שתוך מספר ימים הוא יחלים. בעכבות טיפולים לא טובים,
פצעים נוצרו ברגלו (פצעי לחץ) הזדהמו. נוצרה גנרנה.
אבא הזדקק לעבור כריתת רגל.
שוב נאלצנו להתמודד עם מציאות חדשה. בינתיים המלחמה נגמרה. כולם שמחו על כך, גם אנחנו, אך שמחתנו לא
הייתה שלמה. אבא היקר שלי, שהיה כה חזק ויפה, שידע לשמח אותנו, נהייה נכה לחיים.
...קיבלתי פעם הזמנה, להפתעתי הרבה (איך השיגו את הכתובת שלי?) מארגון ציוני "הבונים" לחשתתף במסיבה
בעיר סאנט-אמאן. את הארבעים הקילומטרים רכבתי על האופניים הגדולות של אבא, כדי להשתתף במסיבה זו.
הדרך שהובילה אותי לראשונה לרעיון הציוני הייתה ארוכה וקשה...
החזרה לפריס :

רק ב 1948, כאשר נראה שאבא החלים, חזרנו שלושתנו לבתינו בפריס. הכול היה אחרת.. רב בני-משפחתנו
האהובים מצאו את מותם באושוויץ!...אמא התרוצה חזרה להתפרנס ממטריות. בעסק משותף עם אחותה ובעלה,
אבא הועבר מבית-חולים לבית-חולים, עבר סריה של ניתוחים עד לכריתת רגלו עד הברך.
חיפשתי מסגרת חברתית, הייתי זמן מה ב"צופים יהודים". עברתי לנוער יהודי-קומוניסטי ומשם דרך פרסום על
מתנה-קיץ, ושיעורי עברית, הגעתי לתנועת השומר-הצעיר.
הוריי מאוד רצו שאמשיך את לימודיי, באותם הימים היה זה זכות להמשיך ללמוד אחרי גיל ארבע-עשרה.
הם ציפו שאהיה רופאה או לפחות מורה... אך ראשי לא היה כלל בלימודים. רציתי כפי שהודרכנו בתנועה, לעלות
ארצה, להגשים את האידיאל הציוני-סוציאליסטי, לחיות את הניסיון של חברה צודקת בקיבוץ, ולחיות כיהודיה
גאה בקרב עמי.
השתתפתי עם חבר-התנועה דוד שוורץ (שחר) בשעורי היסטוריה של האוניברסיטה העממית. היה מעניין ובמיוחד
היה נעים להיפגש ולשוחח שם, עם צעירים ספרדים קומוניסטים שברחו מהמשטר של פרנקו.
אחרי כיתה ט', עברתי לבית-ספר פרטי מקצועי למסחר, בויליה (Villier) על-מנת להיות מזכירה בכירה. למדתי
מקצועות כמו קצרות, אנגלית מסחרית, מושגים בהנהלת חשבונות...
לא גמרתי את שלוש השנים הדרושות לשם קבלת תעודת גמר. ב1951, התנועה הקימה גרעין לעליה ארצה ודרשה
ממני להצטרף. אני, מצידי מאוד שאפתי לעלות, אך הוריי התנגדו. הם רצו שלפחות אגמור את לימודי, למדתי גם
לנגן בכינור, או שאתחנן לפני-כן. הם הציגו בפניי נערים יהודים אחדים למטרה זו. דחיתי את כולם על הסף. הם
נראו לי טפלים לעומת חברי התנועה התוססים אחוזי אידיאלים כשלי. חשבתי ללמוד בבית-חולים, טיפול
בתינוקות. הוריי לא הסכימו לי, וממלא הייתי צריכה כבר לנסוע ל"הכשרה".

שליח התנועה, מישקה, (קצין הצבא האדום לשעבר, עליו, נודע לנו לאחר שנים, שהוא נעשה היסטוריון ידוע אחרי עזיבתו את קיבוצו...) הוא הגיע עד לבית-החולים בו שכב אבי, שכנע אותו וקיבל את חתימתו הדרושה להשגת הדרכון שלי. לאחר מכן, אבא קיבל מנת-הכעס הגונה מאימא...
עזבתי מיד את בית-הספר, (לא סלחתי לי זאת על כך שנים) חיפשתי עבודה לחודשים ספורים עד הנסיעה הנכספת להכשרה. עבדתי כפקידה במשרד של ארגון המספרות!...
בחורף 1951, עזבתי, בצביטת לב קטנה אמנם, את אבא במצבו המוגבל, את אמי שציפתה אולי לקבל סוף-סוף מעט עזרה ונחת מבתה היחידה שעכשיו נערה...עזבתי את מכירי וחביבי, את הרגליי הפריסאיים והגעתי להכשרה בשם, זט (Zette) ליד Agen.

ההכשרה

זו הייתה חווה, בה היינו אמורים לעבוד בעבודות חקלאיות (בהדרכתו של איכר בשם רנה) ולחיות חיים משותפים כהכנה לחיי-קיבוץ. אני עבדתי בסידור חדרים...ביום הראשון לעבודתי, זה היה יום שישי, קיבלו אותי במעשה קונדס: (כל חבר חדש זכה למעין מעשה כזה...) נאמר לי שבעובדת בסידור וניקיון החדרים, עלי לצחצח ביום שישי את נעלי- החברים. החברים הביאו לי ללא בושא את נעליהם הבוציות לצחצוח לפני כניסתם למקלחת. הם יצאו משם מלובשים בבגדי שבת, ואני המשכתי לצחצח ולהגיש להם בחיוך את נעליהם המבריקות... אמנם, הרגשתי את עצמי, במעט, כלכלוכית מהאגדה...אך קיבלתי את המוזרות הזו, כפי שקיבלתי את יתר הדברים שלא הייתי רגילה להם. לא היה לי ספק שנקבל הכנה טובה לחיים החדשים בקיבוץ. רק שמתי לב שדוב אור-נר עשה שמיניות מסביבי ונראה לי שלא נוח לו משום-מה...הוא רצה לקחת חזרה את נעליו הלא מצוחצחות עדיין. לא הסכמתי לו באפן מוחלט. רצייתי להשלים את עבודתי כהלכה ולא לקפח אף חבר...למרות רצוני לראות את עצמי מקולחת ושבתית כיתר החברים...המתיתחה הייתה מוצלחת. החברים נהנו...
אני לא כל-כך!

בהכשרה גידלנו חזירים. ראינו איך נולדים חזירונים קטנים. הבחנו פעם בתזירון שהולך למות בעת ההמלטה. שושנה שוסטר, (היום, ספילר), שלמדה טיפול בתינוקות, לקחה בביטחון את החזירון הקטן, הראש למטה ניצרה אותו וכך הצילה אותו. "כך לפעמים מצילים תינוק אמרה" ואנחנו היינו מלאי ערכה לחברתנו שושנה.
הייתה לנו קופה משותפת. אביבה הייתה מרכזת קניות. פעם, היא לא התגברה על יצרה, וקנתה לעצמה שפופרת שמפו! קיימנו שיחת-קבוצה דחופה. היא גונתה בחריפות. לא העזבנו אותה, אך היא סיימה מייד את תפקידה. נחגנו בקשיחות, לפי עקרונות תנועת הנוער דאז..

למרות שהיינו כבר כבני עשרים. למשל היה על החברים החדשים שהיו רגילים לעשן להימנע כליל מעישון. לחברנו, אדם, שהיה כבר מעשן די קשה, הוקצב לו, שלוש סיגריות ליום. כך נמנעה עזיבתו.
נשלחתי פעם להכשרה השנייה, (לראוש) עם גיורא מרקוויץ, לרקום יחסים עם גרעין עלייה אחר. (שם הכרתי את רינה בר). הלכנו רגלית את הדרך הארוכה (כעשרה קילומטר נדמה לי...). דיברנו, ושרנו כל הדרך חזרה. כאשר התקרבו להווה שלנו, זט, גשם ירד. ראינו את דובקא, שבא לקראתנו, רוכב על האופניים.. הוא חיפש את החזיר שברח והתרוצץ בסביבה. הגשם הבריק את פניו של הנער רכוב על אופניו. המראה היפה ריגש אותי... שמת לי לב שמאז אותו יום, דובקא התייחס אלי בעדינות יתר (אולי אותו גשם העיר גם את פניי...). הוא היה החבר הטוב שניחם אותי כאשר נותקפתי בגעגועים להורי ורצייתי לחזור אליהם. היינו משותחים ארוכות על הארץ ועל הקיבוץ. פעם אמרתי לו בצער שאינני יודעת במה אעבוד בקיבוץ כיוון שאין לי מקצוע. הוא הרגיע אותי במילים אלה:

" את תעשי את הדבר הכי יפה : את תהיי חברת-קיבוץ" !

יש מקום למילת תודה לשליח הנחמד, בומי, לבלה אשתו, חברי-קיבוץ ברקאי,

ולבנם אורי החמוד, (בן שלוש היה אז) שעזרו והנעימו לנו את ימי ההכשרה. לפני העליה קיבלנו חופשה קצרה להיפרד מהורינו. חזרתי לפריס בטרמפ, בליווי חבר (אינני זוכרת מי ?) נאמר לנו שאין צורך לקנות בגדים, הקיבוץ יספק לנו אותם. במקומם מוטב להביא כסף ככל שאפשר. הוריי תרמו ביד רחבה לקופה המשותפת אך לא ויתרו על קניית סוודר מיוחד, יפה וחם שיכולתי ללבוש בצידו האדום או בצידו הירוק...

היינו 9 חברים וחברות כאשר עלינו באוניה "ארצה" לארץ ישראל, צעירים נלהבים ומאושרים. מהקבוצה הזאת, נשארו שלושה חברים בחצור: דוב אור-נר, דובקא ואני.

העליה , קיבוץ דליה

במאי 1952, עלינו במרסיי על האוניה " ארצה". לאחר שהות של כמה ימים במחנה מעבר "ארנס". חששנו מאוד שלא יאשרו לחברים אחדים שכבר נקראו להתייצב לצבא הצרפתי, לעלות איתנו לאוניה זו, אך הכול עבר חלק, הסוכנות דאגה לצייד אותם בניירות מתאימים, למשל השם של דובקא היה קנדלר ברוך.

בגלל הגיוס הצבאי, שלושה חברים מהגרעין הקדימו אותנו והיו כבר בארץ. הם לא הספיקו להיות איתנו בהכשרה. שמרנו על הקשר איתם (ביניהם דוד בר).

היה חם מאוד על הסיפון האוניה, סבלנו מכוויות-שמש אך שכחנו עליהן כאשר הצטיירו לפנינו חופי ישראל. בקול מלא התרגשות שרנו " התקווה".

הפתעה חיכתה לנו בחיפה: ידענו שקיבוצנו יהיה קיבוץ געתון, מה גדולה הייתה אכזבתנו כאשר העלו אותנו למשאית אל קיבוץ דליה. "זה יהיה קיבוץ הכשרה שלכם אמר נציג הקיבוץ הארצי". לא התאכזבנו כאשר ראינו את קיבוץ דליה יפה ופורה. חשבנו שהגענו לגן-עדן!

אמנם, חשתי מהר מאוד שיהיו קשיים. וקשיים היו. חברי-דליה שקיבלו לפנינו, מספר ניכר של קבוצות צעירים, לא כל-כך שמו לב אלינו. לא ידענו לדבר עברית ולתקשר איתם, הצעירים שהיו בגילנו לא נמצאו בקיבוץ, הם שירתו בצבא.

האוכל היה בצמצום ולרוב לא טעים לנו. עבדנו קשה, רובנו בשדה. הברחשים אכלו אותנו.... למרות הכול התארגנו היטב במסגרת הקטנה שלנו. הצטרפו אלינו שלושת החברים שהקדימו את בואם ארצה:

דוד בר, משה ק. ו אריה. לפני העליה, רכשנו רדיו, פטפון ותקליטים של זמרים טובים ומפורסמים צרפתיים (Montand , Moustaki) מהכסף של הקופה המשותפת. הם עתה שימשו לנו מאוד.

מהלומה נתתה עלינו כאשר מעט זמן אחרי בואנו, נוכחנו שגנבו לנו את הרכוש היקר הזה. התגברנו. היו לנו ספרים צרפתיים רבים שחברנו גוריה (הפילוסוף שלנו) הביא איתו. מדריכנו זרולי וחוח, השתדלו לכוון את צעדינו הראשונים בקיבוץ. משה קוג'ורובסקי כתב פיליטונים, דב אור-נר צייר הומוריסטיים על כל אחד. גילינו שיש בנו כוחות ורצון לחיות יחד. ניסינו להתקדם בשפה החדשה ולדבר רק עברית עם הרפרטואר הקטן של מילים שידענו.

מוניתית להיות "קומונארית" של הגרעין (מחסנאית בגדים), תפקיד לא קל כיוון שכמות הבגדים לחלוקה, הייתה מועטה. קיימנו מעין קומונה א. - זאת אומרת שכל בגדנו הפרטיים (או כמעט הכול) עברו להיות לרשות הכלל. לי, (וכמעט רק לי) הייתה גישה לקומונה ולמכבסה של הקיבוץ. לא רצו שכל אחד יבוא להפריע !

כאשר התחיל להיות קריר, ופניתי למחסנאית של הקיבוץ בבקשה לקבלת שמיכה נוספת לחברי הגרעין, נאמר לי להשתמש בשקי השינה שהבאנו מצרפת. וכך עשינו. הסתדרנו בכל מצב.

כשגוריה החליט לעזוב הוא רצה את ספריו. לא יכולנו להסכים לו כיוון שאלה היו הספרים היחידים של ספריית הגרעין. מה עשה? פשוט לקח אותם בלילה.

לא שמנו לב, למחרת, שהוא הולך עם מזוודה כבדה, כפי שבא....

אחרי שישה חודשים הוחלט בקיבוץ הארצי שחצור יהיה קיבוץ ההגשמה והקבע שלנו. נודע לנו על חצור: קיבוץ טוב, ששמו הולך לפניו, מצטיין בשטח החינוך, השיתוף, החברה.

הגרעין בחצור:

חצור ידע להסביר לנו פנים. צריפי-מגורינו סודרו בצורה חינוכית ובתשומת-לב רבה לקראת קבלתנו. על כל שולחן צנצנת פרחים וסלסלת תפוזים. הרגשנו שאנחנו רצויים. היינו מוכנים מצידנו, לתרום את כל מרצנו וכוחנו בעבודה.

קיבלנו מדריכים טובים, צביקה בר-אמוץ ורוחמה, ומורים מעולים כמו חיים מאירי, דוד לבני, יהודית שפיצר. היא הנחילה לנו, חוקי-הדקדוק עברי, שלא נשכחו עד היום.

היו אמנם בעיות עם כיתה א. הכיתה שלי. כל פעם מישהו חדש הצטרף. היינו חוזרים על אותם השיעורים. הייתה לי הרגשה שאני דורכת במקום בו בזמן שבכיתה ב' כבר קראו בעל המשמר!

ללא ידיעה בעברית, לא יכולתי לתקשר עם רב חברי-הקיבוץ. הם לא ידעו לדבר צרפתית לרוב. וידעת האנגלית שרכשתי בלימודי הייתה בעיקר בקריאה ובכתיבה. התביישתי לדבר בצורה עילגת, מה גם שצחקו לא מעט ממני על שגיאותיי המקוריות...

יום אחד, בעת ניסיוני הנאש להסביר את עצמי לפני מחסנאית הבגדים, נירה נחתומי, הוצאתי מפי מילה בשפת-הלדינו, נירה הבולגרייה, הבינה אותי ומאז נוכחתי שאני יכולה לתקשר ללא קושי עם החברים הבולגרים בשפה הזו שלעולם לא השתמשתי בה לפני-כן. פלא איך, רק משמיעת הדיבור בבית-הוריי, הפנמתי את שפת הלדינו. בקיבוץ התחלתי להשתמש בה ולאהוב אותה.

לגרעין שלנו הקטן, צורף גרעין מרוקו-תוניסאי, הגיעו גם חברי התנועה מהגרעין שהתעכבו בצרפת לשם הדרכה בתנועה או בגלל סיבות אחרות, גם בקליטות אחדות צורפו לשורותנו.

היינו גרעין נכבד של כארבעים חברים. היה לנו טוב בחצור, חברי-חצור, אמנם, נראו לנו "זקנים" בגילם המופלג בני 34 לערך. רחל ל, שנחשבה כצעירה, הייתה כבר בת 27! ...

הרגשנו את עצמנו גרעין חזק דיו, ובעל מוטיבציה מספקת כדי לדרוש מהקיבוץ הארצי להקים קיבוץ חדש. קיימנו שיחות סוערות עם נציגי התנועה ולבסוף שוכנענו, שלהשלים קיבוץ זה גם אתגר לא פחות חלוצי מאשר להקים קיבוץ חדש, ובכלל... להשלים קיבוץ טוב כחצור זה כבוד לא קטן!

למעשה הדבר היה כבר סוכם במוסדות. התברר שנבונה הייתה החלטה זו, כיוון שחברי-הגרעין המרוקאי-תוניסאי עזבו בקצב מהיר. נשארה מהם רק גבי ורינה בר ז"ל.

התמודדנו עם שני אסונות: מות יעקוב בר, המזכיר שלנו מאז שהורכב הגרעין, חבר תנועה למופת, אחראי, מצפוני, נחמד. היה קשה להתגבר על המכה הזו.

האסון השני שפקד כל אחד מאיתנו היה מות סטלין. אותו, הערכנו בלי די, כסמל הצלחת הקומוניזם. באנו בביקורת לקיבוץ שלא ציין את האבל הגדול הזה.

אבל של האנושות כולה חשבנו...

החתונה והצבא:

אמא של דובקא עלתה ארצה שנה אחרינו. לא הייתי בחדר משפחה עם דובקא עדיין. גרתי בצריף קטן עם אביבה וחיים בנדולין. סבתא אטל, רמזה לנו שנתחונן.

לא התחתנו רשמית אך בקשנו חדר משפחה, כפי שהיה נהוג, והחלטנו לציין את המאורע (דבר שלא היה נהוג) במסיבה גדולה במסגרת הגרעין. מסיבת החתונה שלי, הייתה הצגה בה השתתף כל הגרעין. זו הייתה פרודיה על חתונה בורגנית: סבתא אטל עצבה לי שמלה יפה מסדין לבן, יהודית שפיצר מילאה למופת תפקיד של אם-הכלה והתהלכה בבכי רעשני... השושבינות היו יפהפיות, זאב הרב, בירך אותנו ונתן לנו ספר תנ"ך שנשמר עד היום.

שרנו רקדנו. היה כל-כך שמח שחברי-הקיבוץ הציצו דרך חלונות המועדון דאו. לא נתנו להם להיכנס. גם לא היה מקום.

קיבלנו מתנה ענקית, בארגו של "אמן" עטופה במליון ניירות-עיתון. אחרי עמל רב גיליתי את המתנה : זה היה ברוז, תוצרת אמן. (לא ציפינו ליותר...). המתנה השנייה, מתמר ואילן שרק הגיעו מצרפת הדהימה אותנו : שמיכה יפה ירקרקה, חמה ורכה. שמרתי אותה שנים רבות עד שהיא נעלמה בתקופת שליחותנו...

בסוף 1953 הבנים התגייסו לצבא, והבנות אחרי-כן.. לא רציתי להפסיד את החוויה הזאת ובעיקר רציתי להישאר עם חברי הגרעין ועם דובקא. היינו גרעין נח"ל. את הטירונוט עברתי ללא קושי, הייתי ספורטאית אהבתי את מעבר-מכשולים, הצטיינתי באימוני ירי. הייתי קולעת בול כמעט בכל פעם להפתעתי ולשמחתי. כאשר המחלקה למדה הליכה צבאית נתבקשתי להדגים הליכה יפה ונכונה!

המדריכה שלנו הייתה "נערונת" בת 18 ביישנית שהייתה מסמיקה כאשר היא הייתה נותנת לנו פקודה. היינו שרות שירי לכת צרפתיים כמו "Quand un soldat s'en va-t- en guerre" או "Faire pipi sur le gazon ..." היא הייתה מתלהבת מהשירה הקצבית ומהמרץ שלנו.

בזמן הטירונוט, השתתפתי בלהקת תיאטרון, הצגנו אנה קרנינה, דוב פודר היה הבמאי, אני חושבת שהקהל נהנה בעיקר מהמבטא הצרפתי שלי...

מהטירונוט, עברנו לקיבוץ נגבה להמשך שירותנו. (ש.ל.ת) הגרעין החליט שאהיה מד"סית (מדריכת ספורט) אך בינתיים, עבדתי בגן-ילדים בנגבה ודובקא יצא לקורס חובשים פלוגתיים.

קיבוץ חצור, שהיה מאוד זקוק לכוח-אדם, חשב כנראה, שהבנות יהיו יותר יעילות בחצור מאשר בנגבה והחליט לשחרר אותנו מהצבא על-ידי נשואים פיקטיביים.

דובקא ואני, בהזדמנות זו, חשבנו שהגיע הזמן להקים משפחה בצורה רשמית ולא פיקטיבית.

לפני-כן ביקשתי מהקצין אשור לשרת, גם בהיותי נשואה, עד אחרי המסע הרגלי למסדה, שנקבע בעוד מועד (ממושג אומר עד מסדה!...) הקצין הופתע אמר שדווקא יש חיילים וחיילות המנסים להתחמק מהמסע הזה כוון שהוא יהיה מאוד קשה. אמת שהיה מאוד קשה, ולא תמיד שתינו די צורכנו, אך שמחתי ללוות ולעודד את בנינו שנשאו על גבם, משא מפרך, עזרתי להם ככל שיכולתי ויחד עם הבנות, דאגתי לשמירת המורל הגבוה שלהם.

בעת הירידה ממסדה, דרך שביל הנחש, היינו באפיסת כוחות. התעודדנו במראה הקסום של אורות נוצצים ושל לפידים בוהקים שהאירו את המחנה למטה. מחיאות כפיים סוערות קידמו את פנינו, וזכינו למופע יוצא דופן של להקת הנח"ל בהרכבה המפורסם (נחמה הנדל, חיים טופול, אריק איינשטיין ואחרים רבים). המסע זכור לי כחוויה נפלאה.....

תם ולא נשלם... אלה הדברים כפי שאסתר כתבה אותם
יותר תולדותיה הרי הם כתובים ושלמים עד עצם היום הזה
ומצויים לעיון בארכיון. המלבה"ד: נורית

מרץ 2007

דובקא קביבור

נולד 1932 בצרפת

בית הורי

נולדתי למשפחת מהגרים מפולנייה, שברחו מפוגרומים ומצב כלכלי קשה. אחי הבכור נולד בפולין ב-1924. תחילה הגיעה אבי לחפש עבודה ולאחר מכן הצטרפו אליו אמי ואחי. אחותי נולדה שש שנים לפני ואני השלישי והאחרון. אבי היה סנדלר, מקצוע מאוד נפוץ בעיירות פולין. אמי הפכה להיות תופרת בצרפת מזה היא הצליחה להתפרנס כשאבי נעלם. נולדתי במץ במזרח צרפת. מצבנו הכלכלי לא היה משופר אך הורי היו חרוצים והיינו מאושרים. היותי יהודי לא היה ברור לי, או שלא מצאתי את משמעותו. הורי לא היו דתיים, חגגו חגים יהודיים מעטים (ביום הכיפורים היו צמים). הורי היו חברים במועדון יהודי, די שמאלני, כפי שזה הסתבר לי בדיעבד. הדבר התחיל להשתנות קצת לפני מלחמת העולם השנייה ("האחרונה באחרונות"). הייתי אז בן 6-7. לראשונה הרגשתי שאני יהודי. פעם, כאשר כל המשפחה שהתה בקומת הקרקע (הסנדלריה והמטבח), חדרי השינה היו בקומה הראשונה, ראינו לפתע את אבי רץ בבהלה הביתה, כאשר קבוצת פרחחים רודפת אחריו בצעקות: "יהודי מלוכלך"... הסתגרנו בבית, כאשר כל בני המשפחה נשענים על הדלת, על מנת שלא יפרצו פנימה. בסופו של דבר, הם הסתלקו ואבא הזהיר אותנו לשמור על עצמנו, כי אנחנו יהודים ולא אוהבים אותנו. ברובע שלנו גרו מהגרים מצפון אפריקה, אני חשבתי שהם צרפתים ושיחקתי עם ילדיהם. אחד הידיים שלי היה בן למשפחת חייטים יהודיים, לימים סופר ידוע ANDRE SCHWARTSBART.

המלחמה פרצה

כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה, הייתי ממש ילד. העולם שלי היה מאוד מצומצם. הורי עבדו קשה ומעט מאוד יכלו להעניק לנו. הם היו אנשים טובים וחרוצים. לא ידעתי מה זאת מלחמה. אך המילה הזאת הבהילה אותי. בתחילת 1940 נכנסו הגרמנים לצרפת, הם עקפו את קו מג'ינו (MAGINOT) המפורסם וחדרו דרך הולנד ובלגיה, כמעט ללא התנגדות, הגיעו לעירנו, וראיתי חיילים זרים, כובשים את העיר. למרבה הפתעתי, חלק מהאוכלוסייה קיבל אותם בפרחים. יש ליזכור שהמחוז שלנו, ALSACE - LORRAINE, היה שנוי במחלוקת בין צרפת לבין גרמניה, כך שהיו אצלנו פרו-גרמניים. כילד הלכתי עם כל הילדים לבקש מהחיילים פרוטות או ממתקים. לא ידענו בדיוק מה אנחנו עושים. לי לא היה אף פעם כסף כיס. לעולם לא יכולתי לקנות לי משהו. וכך הלכנו גם לחיילים הגרמניים לבקש מהם, הם רצו להתחבב על האוכלוסייה והיו נותנים לנו משהו. יום אחד, בבואי לבית הספר, הייתי אז בכיתה א' או ב', אסף אותנו מנהל בית הספר, וביקש מהילדים היהודיים לעמוד בצד. להפתעתי התברר שהיו שם הרבה ילדים יהודיים, שאני לא הבחנתי בהם. המנהל הודיע לנו שלא נוכל להמשיך ללמוד ועלינו לחזור הביתה. זאת היתה פעם שניה שהרגשתי שאני יהודי...

אבי נעלם

האווירה בבית נעשתה קשה. אבי חש מה שהולך לקרות, היו לו חושים בריאים. הוא ידע מתי להסתלק מפולין וכך הציל את כל משפחתו, המשפחה של הורי אמי נשארה בפולין והושמדה בשואה. יום אחד לקחו את אבי ל"מחנות עבודה". הספקנו לראות אותו מספר פעמים עד

שנלקח למחנות השמדה בגרמניה. התחילו להופיע פלקטים בעיר: "יהודים החוצה" ... יום אחד נסע גם אחי.

הוא היה שמונה שנים בוגר ממני. הוא הפסיק את לימודיו והתחיל לעבוד כנער שליח. את משכורתו הביא הביתה. הוא גוייס לתנועות נוער עובדות, ארגונים פרו-פשיסטיים, שגויסו "למען המולדת" ... לבסוף גם אנחנו קיבלנו פקודה לארז את החפצים, כי אנחנו מגורשים. עם אבא נשארנו בקשר תקופה מסוימת. מחנות העבודה, שהוא נלקח אליהם, היו הכנה למחנות ריכוז...

גירוש נדודים ומסתור

מכאן והלאה מתחילה תקופת נדודים ארוכה. כל פינות דרום צרפת (האזור הלא כבוש על ידי הגרמנים, אך הנשלט על ידי אנשי וישי VICHY).

לא נפרדנו מיד. אך אט אט התפוררה המשפחה וכל אחד הלך לדרכו. גורשנו תחילה לליאון, לבנין גדול, שבו שכנו אלפי פליטים. את הבנין הזה ראיתי שוב, לאחר 30 שנה, כאשר היינו בשליחות. את כל מה שקרה לי שחזרתי לעצמי, רק לאחר המלחמה... מהבנין הגדול נשלחנו למחנה קליטה באזור האלפים. עברנו למחנות מאותו הסוג, עד שהמחנות הפכו למחנות הסגר, שלא יכולנו לצאת מהם. אחותי הוצאה על ידי ארגונים יהודיים והתגלגלה במקומות אחרים. היו כמה וכמה ארגונים (יהודיים ולא יהודיים) שעסקו בהצלת ילדים יהודיים, הסתרתם או העברתם לעבר הגבול (בעיקר שוויץ).

נשארתי עם אמי. נדדנו למחנה עצום, קרוב לגבול ספרד, RIVESALTES, ובו חזו אלפי פליטים בתנאים מחפירים. גנבתי אוכל או עצים להסקה.

1941. בינתיים לקחו גם אותי ואמי נשארה לבדה. היה זה **O.R.T** שהצליח להוציא אותי. נתנו לי שם אחר, BERNARD KELLER, וגלגלו אותי באלף מקומות, בערים גדולות ובכפרים נדחים.

דיעות מהמשפחה הייתי מקבל מהמקשרת שלנו, שעוד אספר עליה. בכל אופן הצילו אותי צרפתיים, אחיות רחמניות, איכרים, כמרים וסתם משפחות. כולם סיכנו את חייהם כדי להסתיר אותי.

פיזרו אותנו בכל מיני מקומות. הייתי למשל כמה חודשים במעון של הצלב האדום ב LIMOGE; בכל התקופה הזאת לא למדתי. גדלתי כמו ילד רחוב, לומד להסתדר לבד ולהשרד. באותה העת קרה האסון הגדול של ORADOURS/s/GLANES כפר קטן לא הרחק מהעיר. כפעולת תגמול של תקיפת אנשי המחתרת (LE MAQUIS) נכנסו הגרמנים לכפר, אספו את כל האוכלוסיה לתוך הכנסייה ושרפו את כולם.

הייתי בטיפולה של עובדת סוציאלית נוצריה **PAULETTE GAUDEFROY**, שהקדישה את כל חייה להצלת ילדים יהודיים. יום אחד, היינו בבית קפה עם המטפלת שלנו. היא חילקה לנו כסף כיס ומסרה דיעות מבני המשפחות שלנו, כאשר לפתע קמו שני גברים, שישבו על דינו, וביקשו ממנה להזהרות. לאחר מספר שאלות ביקשו ממנה להתלוות לביתה.

ראיתי בבירור, אצל שניהם, אקדח מוסתר מתחת לבית השחי. הרגשתי שמהו חמור עומד להתרחש. הם דיברו צרפתית רהוטה, והיו כמובן משתפי פעולה. הם נסעו לביתה והחליטו לחטט בדירתה. עד שמצאו תעודות מזון מזויפות (צריך לזכור שכל המצרכים הבסיסיים היו בקיצוב ואפשר היה לקבלם רק תמורת תלושי מזון). מצאו אצלה גם תעודות זהות מזויפות.

הם התחילו להשתולל, לצעוק ולהרביץ לה, עד שפתאום מצאו רשימה שמית. היא זינקה עליהם. קרעה את הרשימה וניסתה לבלוע אותה. הם כמעט חנקו אותה. הם לקחו אותה איתם ואותנו (קשה להבין את זה) החזירו למקומותינו.

אותה לקחו לכלא והיא נפטרה תוך עיניים איומים... כל זה נדע לנו מאוחד יותר. שמה הלך לפניה בספרות המתרת הצרפתית ובתולדות הצלת היהודים.

בינתיים הועברתי לבית ספר עממי ולמדתי עם ילדים הרבה יותר צעירים ממני... חייתי תחת שם בדוי. המשכתי להתגלגל עד שנחתתי ב-1944 בכפר נידח LES BORDES במרכז צרפת.

משפחת איכרים אימצה אותי. קראתי להם סבא, סבתא ודודה. עבדתי בכל עבודות החווה. שמרתי על הפרות, קצרתי תלתן, אספתי תפוחים, טיפלתי בחזירים. לא היו להם מים זורמים, הם שאבו מים מהבאר. הם כמעט שלא התרחצו כמו שצריך. סבלתי מכינים....

היה שם עוד בחור, בוגר ממני בכמה שנים. התחלתי להתעניין בנעשה סביבי ובצרפת. בכל הכפר היה רק מקלט רדיו אחד. נהגתי ללכת כל ערב לשמוע חדשות. הייתי אז בן 13. שמעתי שהמחתרת נלחמת בגרמנים, שצבאות בנות הברית מתקדמים בכל החזיתות.

באזור שלנו היו הרבה התנגשויות בין המחתרת והגרמנים. בלילות היינו שומעים את היריות והפיצוצים, אך למזלנו הגרמנים אף פעם לא נכנסו לכפר שלנו. בגמר הקרבות הליליים היו הלותמים מגיעים אלינו, היינו מארחים אותם, משקים אותם, מטפלים בפצועים ונותנים להם לנוח. בינתיים עזב אותנו הבחור שהיה איתי וירד למחתרת.

כל הכפר תמך במאבק שלהם לשחרור צרפת, לא היו משתפי פעולה עם הגרמנים. שאלתי לתומי איך אני יכול להצטרף למחתרת? נאמר לי שאני צעיר מדי, ואין תפקיד מתאים עבורי. זום אחד קיבלתי ידיעה מדהימה, שאני עומד להצטרף אל אמי. לא היו לי ידיעות על יתר בני המשפחה. יצאתי לדרך והגעתי לעיר קטנה EXCIDEUIL. היה שם מחנה קליטה עבור פליטים. חינו בו את החודשים האחרונים של המלחמה.

אינני יודע עד היום הזה איך איתרו אותה ואותי. אמא עברה ייסורים רבים ומחנות רבים, עד למחנה IDRANCY הידוע לשמצה. מחנה זה שימש כמחנה מיון לפני שנשלחו למחנות ריכוז. היא ניצלה בנס.

לי לא היתה בעיה להכיר את אמא, אותה אם תמה וחרוצה כפי שזכרתי אותה, היא רק רותה בהרבה וקומתה הנמיכה (או שמא אני גדלתי?) אבל אני השתנית, כך אמרה לי אמא, גדלתי, חייתי, נעשיתי חסון מכל העבודות שהתנסיתי בהן.

התחלתי שוב לעקוב אחרי התקדמות בנות הברית. תליתי מפה גדולה של אירופה על הקיר ונהגתי לתקוע בה סיכות צבעוניות סביב הערים שנכבשו. כל אלו היו קשורות בחוט שהיה מתהדק סביב גרמוניה ואחר כך סביב ברלין, עד לכניעה.

אני רוצה לספר על עוד פרט חשוב שקשה לי למקם אותו בכל המסכת הזאת.

קיבלנו ידיעות אודות אחותי ונסענו לביקר אותה. היא נקלטה בחווה קטנה שהיתה מנהלת על ידי משפחה יהודית. גרנו איתם מספר שבועות. כאן למדתי לקטוף אגוזים, לעשות תמאה מחלב טרי בעזרת כלי פרימיטיבי שהייתי מסובב ביד. כאן הכירה אחותי את בן המשפחה שבעתיד היה בעלה. בתקופה זו קיבלתי ידיעות על אבי ועל אחי. בשנת 1943, אבי נשלח במשלוח מס' 50 למאידנק, ולא חזר לעולם.

אחי, לאחר גלגולים רבים, ירד למחתרת. הוא היה בן 19. הוא היה נער שליח ביחידה מסוימת. באחת משליחויותיו הוא נתקע בלילה, ביחידה אחרת ומשאר ללון בה. באותה הלילה, עקב הלשנה כנראה, הם הותקפו על ידי אלפים גרמנים מצוידים במכונות ירייה, מרגמות וטנקים. לעומתם לחמו 62 אנשי מחתרת מצוידים באקדחים ורימונים. כל שישים ושנים אנשי המחתרת נהרגו. על האירוע הזה סופר רבות בעיתונות. לאחר המלחמה, שלחו לנו הביתה את העיתונות של אותה התקופה, עם צילומים, גם של אחי. הודיעו לנו שהקימו אנדרטה ענקית, לזכר הנופלים. נסעתי עם אמי שעות רבות ברכבת, אוטובוסים ומכוניות עד שהגענו למקום. ראינו אנדרטה מרשימה עם דמויות לוחמים, אורכה כחמישים מטר. למזלי, הבאתי מצלמה פשוטה. הנצחתי את המעמד הזה, ועד היום התמונות שמורות איתי. עוד שני דברים מיוחדים קרו לי בעיירה זו. לראשונה בחיים שלי למדתי לשחות! בעיירה זו היה נחל קטן עם מים רדודים, אך נקיים להפליא. (עדיין לא היה זיהום בתקופה ההיא) ושם בגיל מאוחר למדתי לשחות. הסיפור השני, הזכור לי היטב, אמי החליטה פתאום שאני צריך לעבור בר-מצווה. בעל כורחי, נסעתי כל שבוע לעיר הסמוכה שבה שרדה קהילה יהודית קטנה, עם רב ובית-כנסת. למדתי פרק בתורה (למדתי לשיר אותו) ועליתי לתורה במעמד של כל הקהילה. היה לי אז קול נהדר וכולם ברכו אותי. הם לא ידעו שאני לא יודע לקרוא עברית ושרתי את הפרק בעל פה!...

סוף המלחמה

הגיע היום המאושר, כאשר כל פעמוני האזור, בתזמורת אדירה, החלו לצלצל ולבשר את סוף המלחמה. הודיעו לנו שאנחנו יכולים לחזור לעיר מולדתי. חזרנו, אמי ואני, בלי אבא, בלי אחי ואחותי. חזרנו לבית שלנו. הדירה שלנו במץ היתה תפוסה. נאלצנו לחכות, זמן מה, אצל ידידים יהודיים, שגם הם ניצלו. לבסוף עברנו לדירה שלנו, סגרנו את קומת הקרקע (הסנדלריה)... אולם מה רבה היתה הפתעתנו, כאשר כל ערב התייצבו חיילים אמריקאים, ברובם כושים ענקיים, היו מקישים בדלת ומבקשים בחזרה זו או אחרת... התברר שביתנו שימש כבית זונות! מאז תום המלחמה היתה זו כתובת לחיילים האמריקאים שחנו אז בעיר שלנו.

אחותי נסעה לסטרסבורג, והתחתנה עם בחיר ליבה. אני התחלתי ללכת לבית הספר. הייתי בפיגור רב ולא הצלחתי להשתלב בלימודים. עברתי לבית ספר מקצועי, אך מצבנו הכלכלי היה קשה והחלטתי ללמוד מקצוע מיד. הלכתי ללמוד נגרות והייתי שוליה שנתיים.

התנועה

רק בגיל 17 הכרתי את התנועה. רוב חברי עד אז היו בנוער קומוניסטי, ביניהם יהודים רבים. היתה שם אווירה טובה, האידיאולוגיה משכה (שוויון כל הדתות, גזעים, מעמדות). בימי ראשון היינו יוצאים לרחוב למכור את העיתון המפורסם שלהם: L' HUMANITE וגם LA JEUNE GARDW (השומר הצעיר בצרפתית). כמעט הלכתי בדרך זו. עד שחברים אחרים (ביניהם יונתן רוזן, שעזב את הקיבוץ לפני שנים רבות), משכו אותי לתנועה (בורוכובים ופתרון לעם היהודי).

התנועה בצרפת נוסדה, למעשה, בתום המלחמה. אנחנו היינו השכבה השנייה בה. רוב החניכים היו ניצולי המלחמה כמוני. ברחו, הסתתרו ושרדו איכשהו. כולם יוצאי קהילות מזרח אירופה. עדיין לא היו מהגרים מצפון אפריקה. המדריכים שלנו הגשימו בקיבוץ גבולות, אך רובם ירדו במשך הזמן. כאשר קיבלתי הצעת עבודה טובה בסטרסבורג, עברתי לשם.

אמא נשארה לבד. הסברתי לאמא שאני מוכרח לעשות את זה לטובת המשפחה. והיא הבינה. היא התפרנסה אז מתפירת קונפקציה והיתה מסוגלת להתקיים מזה. הייתי אז בן 18-19. עבדתי והלכתי לתנועה. שם הכרתי את אילן בר-אילן. הדרכנו יחד קבוצות "כפירים". השליח שלנו היה וילי ז"ל מקיבוץ נירים. הוא לימד אותנו, בין היתר פנטומימה. הוא עזר לנו בגיבוש החלטתנו לעלות ארצה. התלבטתי בקשר לאמי, לבסוף החלטתי לעלות תוך הבטחה להעלותה לאחר מכן. היא הסכימה מבלי לדעת מה צפוי לה בקיבוץ.

העליה

באותה תקופה נוסד גרעין העלייה שלנו. יצאתי להכשרה של התנועה ב-ZETTE, בדרום צרפת. החווה היתה גדולה. שם למדנו לעבוד, לגדל ירקות, לכתות עצים, לטפל בחזירים, לחלוב פרות ולבשל במטבח. היו לנו פעילויות, מוסדות. דב אור-נר שימש קבע כסדרן עבודה. שליחנו היו בומי ובלה מברקאי. לא היו לנו חברים רבים כי לא כולם ירדו להכשרה, או שהחליטו לא לעלות ארצה. ב-1952 עלינו לדליה כגרעין הכשרה.

גרעין "החושלים"

על השם הזה החלטנו בכנס הגדול שהיה לנו בצרפת. חלק מאיתנו נשאר בהדרכה (כמו משה דגן ויונתן רזן), אחרים הצטרפו אלינו יותר מאוחר. כאשר הגענו לחצור היינו בגיל הגיוס לצבא הצרפתי. עלינו באופן לא חוקי. הסוכנות שלחה לנו ניירות מזויפים, עם שמות בדויים (שמי היה KANDLER BARUCH). אספו אותנו במחנה מעבר במרסיי CAMP D'ARRENAS באישון לילה העלו אותנו על אוניית "ארצה". לא הצלחתי להתפטר מהשם הבדוי במשך כל שרותי בצבא, והייתי מוכרח לענות לקריאת המפקד: ברוך... שנתיים לאחר עלייתי ארצה, קיבלתי מכתב על שמי האמיתי משגרירות צרפת בארץ. לא הבנתי איך הם איתרו אותי ואיך הם עלו על עקבותי. בתעודות שלי הייתי רשום על שם אחר וכאילו נולדתי בגרמניה. בכל אופן במכתב הרשמי נאמר, שערקתי מהצבא הצרפתי נשפטתי שלא בפני, ונידונתי לשנה וחצי מאסר, החרמת כל רכושי ועוד... בינתיים התחתנתי עם אסתר. דני שלנו נולד ב-1956. היה אז מצב עבודה קשה בקיבוץ, והחליטו בקבוץ על נישואים פיקטיביים על מנת לשחרר את הבנות הביתה. אנחנו התחתנו על "באמת". אמי הצטרפה אלי ב-1953 בחצור.

השתלבות הגרעין בחצור

כולנו היינו מאוד מקובלים בקיבוץ מבחינה חברתית, פעילות ותרומה למערך העבודה. אני נמשכתי לחקלאות. בדליה עבדתי בגן הירק וגם כאן המשכתי, עד שקם ענף השלחין (עם קידוח באר ג'). התמדתי בענף זה במשך שנים. בחצור התקיימו חיי גרעין אמיתיים, נוספו חברים מצפון אפריקה, עד שבתקופה מסוימת מנה הגרעין כ-55 חברים. היו לנו שני מדריכים מצוינים: צביקה ורוחמה. היתה לנו מורה לעברית לא שגרתית: יהודית שפיצר. היא השכילה להקנות לנו את ערכי השפה העברית באופן בסיסי ביותר. אחרי שישה חודשים קראנו את "על המשמר" באופן חופשי.

ברצוני לציין אירוע מסוים בחיינו בחצור. היה זה יום מותו של סטלין. רוב החברים מהגרעין הצרפתי הושפעו חזק מהחינוך המרכסיסטי שקיבלנו בתנועה ומהפעילות הפוליטית בצרפת. לכן כל כך נדהמנו מחוסר התגובה בקיבוץ. לא היתה שום התייחדות עם זכרו של סטלין. ערכנו

הפגנה עם שלטים ותבענו שהקיבוץ יתכנס ויציין את מותו. לא הצלחנו והיינו מאוד מתוסכלים מהפרשה הזאת. ניהלנו ויכוחים קשים עם חברי הקיבוץ, ידענו שקיבוץ חצור הוא קיבוץ שומרי טוב, אך בעניין זה נחלנו אכזבה. יש לזכור שכל זה קרה לפני ועידת העשרים של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות, שבעקבותיה כולנו התפכחנו.

e. אני רוצה לומר את הנקודה הזאת. כאשר ראיינתי חברים מהפשמנה האמריקאית, הם טענו שמאוד הפריצ להם הסטליניזם free קיבוץ. לפי עדותם היו תלויות על הקירות באוסדות שונים קיבוץ, תמונות גדולות של סטלין. וכאשר סטלין את ככו. אני אמנם לזכרת את זה אחרת.

דובקא: לא דובים ולא יער! לא היו תמונות של סטלין באף חדר! אנחנו יצאנו מתוסכלים מהפרשה. חשנו שלא מצטערים על מותו של סטלין.

ניסינו להשפיע בכיוון זה. היו בינינו חברים עוד יותר שמאלניים, מרקסיסטים קיצוניים. בתנועה בצרפת חגגנו את כל החגים הקשורים בברית המועצות, למדנו בחוגים לכלכלה מזינית. המדריך הראשי בסמינרים שלנו היו מישקה, מי שהיה קצין בצבא האדום. היום אנחנו מלומדי ניסיון, ומעט נשאר לנו מהגישה הזאת...

שליחות ראשונה

אסתר היתה מזדאגת מאוד בקשר להוריה שנשארו בצרפת במצב בריאותי קשה. גם אמא שלה חלתה במחלה קשה. אסתר החליטה שהיא מוכרחה לראות אותם. היא היתה בת יחידה. בזמנו לא אישרו בקיבוץ נסיעות לביקור הורים והיא נאלצה, בניגוד לרצונה, לבקש כרטיס נסיעה מכל בני המשפחה. אני, שלא הכרתי את הוריה, החלטתי להצטרף. הקיבוץ לא אישר את נסיעתי עד אשר יוסקה ז"ל, שהיה מזכיר הקיבוץ, הציע לי לצאת כמדריך צופי למחנות הקיץ של התנועה. ואמנם, לאחר ראיון קצר בהנהגה, הוחלט שאצא כמדריך צופיות, ספורט ומלאכת יד. נסעתי לבלגיה כי לצרפת לא יכולתי להכנס.

השנה היתה 1959. (לפני שהיה הסכם הגיוס עם צרפת). הגעתי למחנות הקיץ וחיפשתי דרך להכנס לצרפת. עברתי את כל שגרירויות צרפת באירופה, אך בכל מקום נתקלתי בסירוב מוחלט. נסעתי לסמינר בוגרים באנגליה. בבדיקת המסמכים עצרו אותי, חקרו, חיפשו בתיקים. אחר כך התברר לי שהם חיפשו אם אני נמצא ברשימות השחורות שלהם, אם לחמתי נגד האנגלים במלחמת השחרור... לא הצלחתי למצוא דרך להכנס לצרפת. סיכמנו עם אסתר, שלפחות נפגש באיזשהו מקום. ארגנו מפגש משפחתי בשוויץ עם אחותי ומשפחתה. הוריה של אסתר לא יכלו להצטרף. סיפרתי את הסיפור שלי לגיסי והחלטנו לנסות שוב, עברנו את גבול צרפת ולתדהמתנו, שוטרי הגבול הסתפקו בהצצה חטופה בניירותיי, ולא הבחינו שנולדתי בצרפת! גיסי שהיו לו קשרים טובים בעיירה הביא אותי לבעל תפקיד רם. הסביר לו את כל הסיפור שלי והוא מצא פתרון להעניק לי ויזת מעבר ולחדשה מדי פעם. כך יכולתי לנסוע לפרץ ולהכיר את הוריה של אסתר. אמא של אסתר נפטרה אחרי זה ואביה הגיע לקיבוץ. חי איתנו מספר שנים ונפטר כאן.

בזמן שהיינו בשליחות, אמא נשארה כאן. היא עבדה ותפקדה ללא בעיות וזאת עד גיל 80. רק אחרי זה התחילו הבעיות הבריאותיות. השליחות שלי היתה קצרה (חודשי הקיץ). כשחזרנו נולדה ורדית ב- 1960 וגליליה ב- 1963.

עבדתי שנים רבות עם יעקב ב. בגן הירק. עבדו אתנו גם חברי הגרעין הבבלי. עברתי לשלחין. גידלנו סלק סוכר, בוטנים, חמניות, פשתן, תפוחי אדמה, עד שהופיעה הכותנה. היינו בין חלוצי מגדלי הכותנה בארץ. ניסינו לגדל אורז... ריכתי שנים את הענף, את ההשקיה ואת ההדברה. מלאתי תפקידים שונים בקיבוץ: סדרן עבודה (שבעה חודשים רצופים!), ריכז ועדת העבודה וועדת הבניה, ועדת ספורט וועדת החגים. כמו כן ערכתי ועטרתי את "על-התל". לאחר שנים רבות בשדה, עברתי לעבוד במוסך ולבסוף לאומן, ואני עובד עד היום בפיקוח איכות. במשך כשנה הרצתי את אולם הספורט, כאשר רק הוקם.

שליחות שניה

אחרי מספר שנים פנינו שוב לצאת לשליחות ממושכת, ואמנם יצאנו לצרפת. מבחינה משפחתית היתה זו חוויה בלתי רגילה, אם כי התנאים הפיזיים והכלכליים היו די קשים. הסתפקנו במועט. כאמור, השליחות תרמה הרבה מאוד למשפחה מבחינת העמקת הקשרים בינינו. הילדים שלנו למדו שפה נוספת והצטיינו בבית הספר. הבנות היו תמיד ראשונות בכיתותיהן ואף קפצו פעמיים כיתה. דני למד בבית ספר מקצועי.

הפיסול

בנעורי, כאשר עבדתי בנגרות נמשכתי לגילוף עץ אך לא יכולתי לממש זאת. הייתי שוליה, עסקתי בניקיונות, הבאת יין, בירה או סיגריות לעובדים. במשך הזמן רכשתי לי קצת כלי גילוף שהבאתי איתי עם עלותי ארצה. במשך עשרים שנה כמעט ולא נגעתי בזה. הייתי יותר מדי עסוק בגידול בנים ופעילות אין סופית בקיבוץ. אני חושב שכמעט ולא קראתי ספר במשך שנים. בעת היותנו בשליחות התנועה בצרפת, פתחתי חוג הורים ואוהדי התנועה והתיידדנו מאוד עם רבים מהם. נשארנו ידידים עד היום הזה. ביניהם היה אבניסט (נגר רהיטים), שהזמין אותי לעיתים קרובות לבקר אותו. בבית החרושת שלו היה פסל, ספרדי, הוא היה מעטר את הרהיטים, הדבר עורר אותי לחיים. גילפתי סמל גדול של התנועה, זה נמצא שם בקן עד היום. כאשר חזרנו מצאתי צריף ישן והתחלתי לפתח את ההובי שלי. מאז אני מתמיד בזה. זכיתי לקבל מהקיבוץ חדר מלאכה מרווח ונאה. אני מקדיש לפיסול חלק גדול מחיי ונהנה ללא גבול. דב אור-נר מלווה אותי ומדברן אותי כל השנים. הוא גם שכנע אותי לצאת ללימודים. הסתפקתי בלימודים חלקיים (יום בשבוע, במשך שנה), במרכז לאמנות חזותית בבאר-שבע. הדבר תרם לי דבות. ערכתי הרבה תערוכות בבית ובגלריית הקיבוץ הארצי. מכרתי את רוב היצירות שלי. ויש לי שש יצירות ברחבי הקיבוץ ומוסדותיו. כמו כן משחק השח המיוחד (יציקת אלומיניום) שעבדתי עליו חודשים רבים, והונח ברחבת חדר האוכל, להנאת כולם. המשחק נעלם (מושום מה?!). הקיבוץ לא הגיב, לכך גם אני משכתי את ידי מזה.

בנוסף לכל עיסוקי, אני אוהב ספורט. בנעורי הייתי משוגע אחר הכדורגל. הספקתי גם לשבור חמש שיניים קדמיות וגם לשחק משחק בינלאומי בלוקסמבורג. היום אני משחק כדורעף, טניס, שוחה "למת" על משחק הברידג'.

=====

לבסוף, אני הוצה לשוב לתקופת השליחות שהשאירה אותם עמוק על חיינו המשפחתיים. עד לשליחות חיינו ככל חברי הקיבוץ ללא זכות להתערב בחינוך ילדינו. לא פעם נדחינו על ידי מטפלות קשוחות, נעשו שגיאות גסות ולא ניתנה לנו אפשרות להביע את דעתנו. עיקרון החינוך הנמשותף היה קדוש. לא יכולנו לשנות נוהגים שהיו פסולים בעינינו. עברנו משברים רבים, אבל

אנדה דגן

נולדה בקהיר 1934

ילדות

אני זוכרת ילדות מאוד מאושרת. אבא, אמא, אח, אחיות, עד שאבי נפטר. עד אז היו לנו חיי משפחה עליזים, דודים, דודנים, סבים. הייתי בת 10 כאשר אבי חלה במחלה רבמטית. המחלה היתה קשה מאוד. אני זוכרת את אבי – גבר חסון, גבוה, בריא ואיך כעבור שנה נראה היה כדחליל. במשך שנה הוא עבר בתי חולים שונים. דיברו בבית על הטסת פניצילין, שזה עתה המציאו והבאתו מהארץ אלינו. דובר על איזה רופא בשם שובל, אך כל זה לא הואיל והוא נפטר, בסוף מלחמת העולם השנייה, ב-1945. הייתי בת עשר. מאז החיים שלנו השתנו. משפחתו של אבי עסקו במסחר. סבי מצד אבא עסק במסחר, העסק עבר לבן הבכור, זה הדוד, גם אבי עסק במסחר. אני זוכרת שהיו לנו חיים טובים ומאוד עליזים. היו, כמובן, ימים יותר קשים, זה היה תלוי במידת הצלחתו של אבי במסחר. אמי טענה שאבא קצת מרחף באוויר ולא כל כך מתמצא במסחר. משפחת אמי הגיעה מרומניה לטורקיה, מטורקיה ליוון ומיוון למצרים. הראשון שהגיע למצרים היה סבי (אביה של אמי). אמי נולדה בטורקיה. בכל אופן, מצד אמי היו לי דודים מרוסיה ורומניה.

אבי היה מאוד מסורתי. הבית היה מסורתי, מזרחי. חגגנו יחד את החגים היהודיים. היו מפגשים משפחתיים שכללו את המשפחה המורחבת. בבית התנהלה כעין מלחמת תרבות, כי אבי ממשפחה דוברת ערבית, שנים רבות במצרים. אמי באה ממשפחה בעלת תרבות וצביון צרפתי אירופאי. במשפחתה דיברו צרפתית. אבי נאבק על דרך החינוך של הילדים. האם הצביון יהיה צרפתי או מסורתי מזרחי-יהודי. אמי, כנראה, קבעה רוב הזמן את חינוכנו. למדנו רוב הזמן בבתי ספר שהשפה העיקרית שלהן היתה צרפתית. הייתי ב"אליאנס" ואחר כך בבית ספר קתולי נוצרי (סנטאן). אמי דיברה איתנו צרפתית, עם אבי דיברנו ערבית. גם אם דיברנו אתנו בצרפתית, הוא התעקש לענות לנו בערבית. ידענו ששתי המשפחות של אבי ושל אמי צמחו מתוך שתי תרבויות שונות. גדלתי בהתרוצצות הזאת, בין שתי התרבויות. היום אני חושבת שזה הוסיף לי הרבה מאוד. קלטתי משני הכיוונים. לאחר מותו של אבי, צביון הבית היה אירופאי לחלוטין. דיברנו צרפתית, רק עם העוזרים בבית המשכנו לדבר ערבית. גם ברחוב דיברנו לפעמים ערבית-מצרית, אבל בינינו דיברנו צרפתית. אמי ניתקה את הקשרים עם משפחת אבי, בגלל סכסוכים כספיים. אמי טענה שאחיו הבכור של אבי הפר הסכמים, גזל את פיתם של היתומים, כך שאמי ניתקה אותנו ממשפחת אבי וכל חיינו שונו.

אחי, שהיה בתנועה הציונית, בשומר הצעיר עוד לפני מות אבי, עד כדי כך שהוא סרב לקיים את הבר-מצווה שלו, ורק סמוך למות אבי, כאשר היה ברור שהוא הולך למות, הוא הסכים לקיים את טקס בר המצווה, למען אבא. עם מות אבי כולנו הצטרפנו לשומר הצעיר. הבית הפך להיות מרכז ציוני חלוצי והתחלנו להתכונן לעלות ארצה.

התנועה

היו צעירים יהודיים שהגיעו לציונות. היו תנועות נוער ציוניות שונות במצרים. אחי הבוגר, כנראה מסיבה כלשהי הוא בחר ב"השומר הצעיר". הפעילות שלו נעשתה גלויה רק לאחר מות אבי.

הייתי בת אחת עשרה. נכנסתי לשכבת "בני מדבר". לתנועת "השומר הצעיר" קראו אצלנו "העברי הצעיר". התנועה היתה די גדולה. היו שני קינים באלכסנדריה ושלושה קינים בקהיר. היינו יוצאים למחנות קיץ, לשלושה שבועות, על שפת הים. בין הדיונות והים שם הקמנו את המחנות שלנו. את כל המתקנים והמכשירים לקחנו מהצבא הבריטי. היו מחנות יפים מאוד. היו הרבה מאוד חניכים. בשכבה שלי היו שלוש קבוצות. בימי שישי היינו אוכלים ביחד ארוחת ערב והולכים לפעולות התנועה.

העליה

עלינו במאי 1949. חגגנו את יציאת מצרים שלנו, בדיוק בפסח (באפריל), כאשר הגענו למרסיי. חגגנו את ליל הסדר יחד עם כל הפליטים שהיו אז במרסיי. בסוף מאי הגענו לארץ. . . אמי, אחותי הצעירה, ברוריה ואני, באנו באונייה "קדמה". הפלגנו ממצרים למרסיי. במרסיי חיכינו במשך חודש לעליה ארצה. כשהגענו לנמל חיפה לקחו אותנו לעתלית. שם אמי נפגשה עם שליח העליה מהשומר הצעיר שבא לקחת אותנו לקיבוצים.

את אמי ואת אחותי לקחו מעתלית לקיבוץ בית זרע ואותי לקחו למשמר העמק, כדי לצרף אותי לחברת הנוער אחי דוד הושאר במצרים לעבוד בתנועה. במחתרת. התפקיד העיקרי שלו היה להעלות יהודים באופן בלתי לגלי. יותר מאוחר הוא "נשרף" והיה צריך לצאת ממצרים, וב-51 עלה עם עוד אחות ארצה. . הגרעין שלו היה בעין שמר. זה היה גרעין גדול מאוד, מעל לשמונים חברים. אחי ואחותי הגיעו לעין שמר. זאת היתה תקופת סנה. ובשלב מסוים אחי גורש מעין שמר. הוא נמצא כיום בתל אביב.

אחותי הבכורה היתה כבר נשואה עם בחור שהיה שייך גם הוא לחוג הזה של מפ"ם. הם התכוננו לעלות ארצה באופן עצמאי. הם עלו שנה אחרינו (ב-1950). הציעו להם ללכת לקיבוץ שהיו בו יוצאי מצרים (נחשונים?). אבל אחותי, שהגיעה לבקר אותנו במשמר העמק, רצתה כנראה לשמור על הקשר המשפחתי, והצטרפה גם היא למשמר העמק.

חברת הנוער

למרות שעלינו ארצה אמי, אחותי ואני, לא חשבו לשים אותנו במקום אחד. היינו בשני קיבוצים שונים. זה הכביד עלינו מאוד. כשביקרתי את אמי אמרתי לה שאבקש להעביר אותנאלי למשמר העמק. ובאמת העבירו את אמי למשמר העמק ואת אחותי הכניסו לבית הילדים. אני נשארתי בחברת הנוער ללמוד ולעבוד. אמי עבדה 9 שעות ביום, כמו כל החברים. היא היתה בת 45. הגרעין המשפחתי שלנו במשמר העמק, הקל עלי מאוד.

זאת היתה חברת נוער דוברת צרפתית. היו שם נערים ונערות ממצרים, טוניס, בלגיה, צרפת ושווייץ. זה היה כור ההיתוך שלנו. היו נערים שעברו את השואה, שהופרדו מהוריהם. היו ביניהם כאלו שלא נשאר להם אדם בעולם. לעומתם, היו נערים שהגיעו ממצרים, שחיו את חייהם בחיק משפחתם וברגע מסוים, המבנה המשפחתי התפרק להם. זה מה שקרה גם במשפחתנו.

היינו חמישה. אחי בתל אביב, אחות אחת בעין שמר, אני שהייתי צריכה להשלים את משמר העמק (הקבוצה החינוכית שלי עד היום שם) ואחותי הצעירה שאמרה מראש לאמי שהיא לא בחרה בחיי קיבוץ, וביום שהיא התגייסה לצבא עזבה את הקיבוץ. חייתה בתל אביב והיום היא בצרפת.

הייתי במשמר העמק קרוב לשלוש שנים. מ-1949 עד 1951. זאת היתה תקופה מאושרת בחיי. היה לי טוב. רציתי לבוא לקיבוץ, לישראל. רציתי לרכוש את השפה העברית, את התרבות העברית. בפנימייתי בחרתי בחיים האלו. הרגשתי שאני בבית. אבל המחסום הקשה שנתקלתי בו היה אי ידיעת השפה. אמנם החברים בחברת הנוער דיברו צרפתית. גם התרבות הצרפתית היתה משותפת, אפילו שבאנו מארצות שונות. הקמנו ספרייה של ספרים בצרפתית. אבל אני רציתי להשיל מעלי את כל הקשור בתרבות הזאת ובשפה. אפילו לא הבאתי איתי ספרים בצרפתית, בכנות, רציתי לסגל לעצמי את כל הקשור בשפה ובתרבות העברית. רציתי להיות "צברית". זאת היתה נכונות פנימית מאוד חזקה. אבל לא ידעתי אף מילה עברית. הרגשתי עצמי עיוורת, חרשת. לא היה לי מגע עם כל העולם הזה שרציתי בו. לא עניינה אותי החברה. לא באתי ארצה ולקיבוץ בכדי לפגוש נערים אחרים דוברי צרפתית.

חברת הנוער כבר התארגנה כמעט שנה לפני בואי, מיד אחרי מלחמה השחרור והיו כאלו שכבר ידעו לדבר עברית. היו שלוש כיתות ואני לא התאמתי לאף כיתה. הייתי במצב קשה מבחינת המטרה שהצבתי לפני. אני זוכרת לטובה אשה אחת – שפרה הרפז, היא ידעה גם צרפתית. היא הבינה את המצוקה שלי והיתה המטפלת שלנו. כאשר שיפרה ישבה ותיקנה את הבגדים שלנו, ישבתי למרגלותיה שלושה חודשים. היא ישבה ועבדה, תיקנה בגדים ואני ישבתי עם ספר לימוד עברית. אין מילים בפי לבטא את רגשותי כלפיה. כעבור שלושה חודשים נכנסתי לכיתה.

הקשר שלי עם הקיבוץ והסביבה הארצישראלית נוצר מהר מאוד. השתלבותי מהר בחברה בגלל רצוני העז והשקעתי הרבה. בלימוד השפה וערכי התרבות. ידעתי שהמילה והשפה הם דברים מאוד מאוד משמעותיים ושאני לא אוכל ליצור בעברית אם לא ארכוש לי את השפה. כאשר הגענו לסוף יא' והתחלת יב' לקחו כמה נערים ונערות משלנו וצרפו אותם לכיתה יב' במוסד החינוכי של משמר העמק. הייתי בין התלמידים האלה. המורים היו מצוינים וידועים עד היום. העניין החברתי היה עבורי משני. הדבר החשוב ביותר היה לימוד השפה והתרבות העברית והישראלית. רציתי להיות צברית, אפשר להגיד שהדחקתי את כל מה שהבאתי איתי כדי להשתלב בתוך ההוויה הקיבוצית הישראלית. הייתי בין היחידים בחברת הנוער שלנו שהיו להם ידידים בין בני הקיבוץ. אולי בגלל אמי שהיתה ממש חברה בקיבוץ. היה לי גרעין משפחתי בתוך הקיבוץ. לכן תקופת משמר העמק זכורה לי כתקופה מאושרת בחיי. הרגשתי אהדה כלפינו בקיבוץ. יותר קשה היה מעמדי בתוך הקבוצה כי הייתי יחיד איתם והרבה לחדד, בניגוד לחברים אחרים בחברת הנוער שלי, שטענו בשיחת הקיבוץ נגד הפליה וכו', לי לא היו טענות. זה היה בשיחה בקשר להשלמת הקיבוץ והדברים שנאמרו שם היו אמיתיים. אני פשוט לא חשתי בזה. אם למשל דיברו על זה שלבני הקיבוץ הגישו בחדר האוכל פודינג ולנו לא, זאת היתה אמת, אני לא חשתי בזה כי היתה לי אמא בקיבוץ, ולהם לא היו הורים. כך גם לגבי המגורים או העבודה, בבוקר ולימודים אחר הצהריים. לי הדברים האלו לא הפריעו. חשתי אהדה סביבי, רציתי ללמוד, להתקדם וללמוד לימודי המשך, עם סיום לימודי במוסד. ידעתי שאצטרך ללמוד משהו

פונקציונאלי, כך היה מקובל אז. הפשרה שלי עם עצמי היתה ללמוד אחות. ובאמת נתנו לי צ'אנס. עבדתי במרפאה עם האחיות. זה היה נחשב כמקום עבודה יוקרתי. כך שאני הרגשתי במשמר העמק טוב, אהודה ומפונקת. עד היום בבואי לשם, נעים לי מאוד לחזור ולהיפגש. לא כן כל חברי בקבוצה. כאשר הוחלט על השלמת הקיבוץ, חלק מהחברים עזב. נאמרו דברים קשים ואמנם כאשר באה חברת נוער אחרינו, דברים רבים תוקנו ושוננו.

נירים

הקבוצה שלנו גויסה לנח"ל. גם על זה התנהל ויכוח. החברים לא רצו להתגייס לנח"ל אבל ההחלטה היתה שגרעינים הולכים לנח"ל ובני קיבוץ לא. לי זה לא היה חשוב. עם הנח"ל הגענו לנירים, קיבוץ ספר. היינו שם כתשעה חודשים. שם הכרתי חבר קיבוץ התאהבתי בו, התחתנו, לאחר שסיימנו את תקופת הנח"ל והגרעין עבר לנחל-עוז. הייתי בת 19, בגיל 20 ילדתי את דגנית ואחר כך את רמי. בנירים הייתי מ-1953 עד קיץ 1965. ב-1965 הגעתי לחצור, כך שבנירים הייתי כ-12 שנה.

תחילה הייתי חובשת. רציתי בכך, גם בתור נחלית עבדתי במרפאה של נירים. היתה לי הכשרה מעשית, לא היתה לי הכשרה תיאורטית. גם לאחר שהתחתנתי המשכתי לעבוד במרפאה. ב-56, לפני מבצע סיני, היתה הפגזה קשה מאוד של נירים. כולנו היינו במקלטים. הייתי מוצבת במקלט של העזרה הראשונה יחד עם האחיות המוסמכות. ביום הפגזה הנוראה, כשפגזים נפלו מסביב ופגעו ברפת, האחיות לא היתה בבית ואני הייתי יחידה במקלט העזרה הראשונה. הגיע אלי **ברן** ואמר לי לקחת את תרמיל העזרה הראשונה ולבוא מהר לרפת. רצנו תחת מטר פגזים לרפת. המראה היה מזועזע. חברים שכבו פגועי אברים, פרות פצועות. לקחנו את הפצועים לבאר-שבע. אחד כבר נפטר בדרך. זאת היתה הפגישה הראשונה שלי עם המוות, עם מה שבני אדם מסוגלים לעשות אחד לשני עם כלי המשחית. אחד הפצועים, צבי קסלר (היום הוא עובד בקיבוץ הארצי), איבד את שתי רגליו, אשתו שהיתה האחיות הראשית נאלצה לטפל בו, כך שללא הכשרה הפכתי להיות האחראית במרפאה. הקיבוץ הארצי שלח אלי חבר מהזורע, כדי ללמד אותי במקום, מפני שאי אפשר היה לשלוח אותי לקורס. הייתי חייבת להשאיר במקום. החבר הנ"ל, איש נפלא, הדריך אותי ואני המשכתי לעבוד במרפאה. בינתיים הכשירו חברה צעירה להיות אחות והגיע הזמן שאוכל לצאת להשתלמות. חשבו בנירים שארצה להשתלם כאחות, אבל אני לא רציתי. כבר דעתי מה זאת אחות, העזתי להעלות את מאווי האמיתיים, וביקשתי להיות מורה.

סמינר הקבוצים

אמרתי שאני רוצה לעבוד עם ילדים. האמת היתה שהרגשתי שאני רוצה ליצור, ולא היה לי מספיק מטען. האפשרות היחידה להשיג כלים לכך היתה ללמוד הוראה. היה לי ניסיון בהדרכת נוער. חשבתי שדרך ההוראה אגיע לספר ולכל מה שחסר היה לי וזה יהיה לגיטימי. שלחו אותי לסמינר הקיבוצים. הגעתי לראיון אל סשקה לוי ז"ל מנגבה. היה לי מזל במשך כל השנים לפגוש באנשים מיוחדים במינם. כזה היה גם סשקה. סיפרתי לו על תולדות חיי והוא אמר לי: את רוצה ללמוד הוראה, ואת כמעט ואינך יודעת דבר בתנ"ך ובספרות. שאלתי מה לעשות והוא אמר לי לקרוא את כל התנ"ך מההתחלה עד הסוף ולקרוא את כתבי מאפו. חזרתי לנירים ובמשך שבועיים למדתי את התנ"ך עם פרש גורדון וקראתי את מאפו. עד היום אני אסירת תודה לסשקה על כך. שני הדברים האלו, התנ"ך וכתבי מאפו, הם באמת הבסיס של השפה עברית.

התברר לי שלמרות הפסקה של הרבה שנים, אני מסוגלת לשבת וללמוד שעות רבות. הייתי כבר אם לשני ילדים, רמי היה בן שנה ודגנית היתה בת ארבע וחצי. הגעתי לסמינר הקיבוצים וזו היתה אחת התקופות הטובות בחיי. הגעתי כנראה לדברים המהותיים ביותר בחיי. העזתי לעשות דבר שעד אז הדחקתי. מתוך חמישים תלמידים שהיינו אז, היו עשרה קיבוצניקים. כל הקיבוצניקים הלכו ללמוד במגמה של ריאליסטיקה מורחבת. זה לא התקבל. לא היתה לי ברירה. לקחתי ריאליסטיקה מורחבת, אבל גם הלכתי לשמוע הומניסטיקה. וכך למדתי בשני חוגים, במשך שנתיים, אם לשני ילדים. גרנו בפנימייה. שניים-שלושה בחדר והיו חיי חברה תוססים מאוד. ביקשתי לעבור למטבח. הכנסתי שם מיטה וכך למדתי, רק למדתי. בשבילי היו אלו שנתיים יפות ביותר. פשוט היה לי מזל. בסיום השנתיים החלטתי להבחן בכל המקצועות שלמדתי כולל הומניסטיקה מורחבת, וקיבלתי תעודת הסמכה להוראה, בכיתות הביניים. חזרתי לקיבוץ. כנראה שהשתניתי או התבגרתי. הרבה דברים שהיו רדומים צמחו ועלו. הייתי כבר בת 27, אם לשני ילדים. קיבלו בנירים חברת נוער ונאלצתי ללמד ריאליסטיקה כי המורה השני היה עירוני, וחשבו שעדיף שאני אלמד בוטניקה, זואולוגיה וכו'. א ויתרתי על המקצועות ההומניים ולימדתי גם ספרות.

גירושין ונישואין

בחיי המשפחתיים חל שינוי. כשהתחתנתי הייתי בת 19, כשחזרתי מהלימודים חשתי שהתרחקתי מבעלי, והחלטנו להיפרד. כשגמרתי ללמד בחברת-הנוער שלנו ולא היתה לנו חברת נוער אחרת לימדתי בקיבוץ כיסופים. הייתי כבר בחדת עם שני ילדים. בינתיים חסרה אחות והחזירו אותי למרפאה. עבדתי שם כשנה. באיזושהי הדמנות פגשתי את משה דגן. התלהבנו אחד מהשני, ויום אחד הוא פשוט הגיע עם אוטו משא לקחת אותי ואת הילדים לחצור. הסיכום שלנו היה שאת הניסיון שלנו לחיים משותפים אנחנו מתחילים בחצור. קיבוץ נירים החליט לשמור על קשר איתי. לשמור לי את כל הזכויות, כולל שיכון ותיקים. היה להם גם מקום עבודה עבור משה. עברו שנה-שנתיים, היה לנו טוב בחצור. נסענו לנירים והודענו שאנחנו נשארים בחצור. תקופת ההיקלטות בחצור היתה טובה. כמובן היו גם בעיות. כיום מבינים את הדברים טוב יותר, למשל, אם מביאים ילדים למקום חדש חשוב שהאם תבקר אותם בבוקר ותעזור להם להיקלט. בינתיים הייתי בהיריון. נולד ניתאי. אבל הסך הכל היה טוב. אני זוקפת את זה לזכות האהבה שאפפה את משה בקיבוץ. כולם רצו שישאר בחצור וכמובן עשו הכל שאני וילדי נקלט טוב. תקופה זו היתה תקופה יפה ופוריה מאוד מבחינה משפחתית ואישית. הגעתי לחצור לאחר שכבר פרסמתי מספר שירים. הרשתי לעצמי, בחיים החדשים שלי, להיות אני עצמי, כי לפני כן הדחקתי את עניין הכתיבה ורק כאשר הייתי בחדה, לאחר הגירושין, הרשיתי לעצמי לפרסם מספר דברים, כך שכבר בנירים ידעו שאני כותבת. לקיבוץ חצור באתי כמעט בלי הדחקות. היתה לי שוב תקופה טובה ופוריה. עבדתי בהוראה. את המוסד החינוכי המקומי בחצור אני זוכרת לטובה, שוב הודות לאהבה שאפפה את משה. מצאתי בי את הכוח לתת את המרב שיכולתי בתחום החינוך. תרמתי גם כל מה שיכולתי בתחום חיי התרבות בקיבוץ. כמובן היו אי אלו תקלות בהמשך התפתחותי האישית, כי כמורה ומתנכת לא יכולתי לקבל ימי כתיבה. אפילו לקראת הוצאת ספר שירים, לא יכולתי לקבל ימים פנויים לעריכה. סוף סוף 24 שעות ביממה הן רק 24 שעות. הייתי מוכרחה ממש להתחנן על מנת לקבל מספר ימים, ומישהו אמר "אז מה יש אם זה לא יהיה עכשיו?!" החברים הרי אינם יודעים כמה זמן מחכים

בתור בספרית-הפועלים, וכאשר מגיע סוף סוף תורך, אינך יכול לדחות. היו אי אלו אי הבנות אבל הדברים הסתדרו, חוויתי את החיים המשפחתיים, נהייתי לפעול בחיי התרבות. הציבור שיתף פעולה, ובתחום החינוך נהייתי מהקשר לספר ולנוער ועם המחשבה הצעירה. כל חיי בחצור ניסיתי לתמרן בין שני הדברים. היו עליות והיו גם ירידות.

לצרפת

במשך הזמן הרגשתי שעלי לבדוק את יחסי לתרבות הצרפתית. פעם רציתי להדחיק את הכל ולדכא את הכל, אבל המשכתי לקרוא בצרפתית, שהיא שפת האם שלי. חלק גדול המאושר שלי בחיים המשפחתיים הוא בזכות הקשר של שנינו לתרבות הצרפתית. שאבנו דברים מתוך סל משותף, ולכן היה ברור לי וגם למשה שעלינו לבדוק עניין זה, כי קשר זה לא נותק. עד היום אני קוראת צרפתית וגם כותבת לפעמים בשפה זו. יצאנו לשליחות בצרפת. שם בדקתי אי אלו דברים מבחינתי, מבחינת הכתיבה והסביבה. מבחינת הזהות. הבנתי ששום חלק שהיה בעבר הפרטי האישי לא צריך להשליך או להדחיק. אינני צריכה להתעלם מהחלק המזרחי או הצרפתי שיש בי, וכמובן לא מהתרבות היהודית הישראלית שבחרתי בה. עם חזרתי מצרפת היה לי ברור ששפת הכתיבה שלי והחשיבה התרבותית, רגשית היא בשפה העברית ובמה שמתהווה כאן ועכשיו. השליחות נתנה לי את הקבלה העצמית הזאת. חזרנו ארצה, חזרתי להוראה ולעיסוק תרבותי. ואז בא השלום עם מצרים.

על הכתיבה שלי

בית אבי במצרים בא לידי ביטוי עוד קודם לכן בספרי: "אברהם היה" אבל באופן העמוק והשלם יותר בספרי השלישי: "הפואמה הקהירית". והנה, כשרציתי לנסוע למצרים הדבר עורר פה ושם גיחוכים, בנוסח: "נוסעת לחפש שורשים... קונטקינטה (הסרט שהוקרן אז בטלוויזיה). אני כבר הייתי יותר בטוחה בעצמי ומקבלת את כל החלקים שבי. עמדתי על שלי. נסעתי, חזרתי, כתבתי את הספר. הספר נקלט בהרבה מקומות. שוש ויפתח שלחו מברק, עם הודעה שמצאו את הספר שלי באוניברסיטה בארה"ב. במצרים במכון הישראלי זה נמצא, ואני יודעת שהספר הגיע למקומות רבים. אם כן זה חשוב היה לא רק לי. ישנו עוד חלק בחיי שרציתי להתבטא בו, עוד פן מעצמי, חלק שנשאר שנים ביני לבין משה – אלו שירי האהבה. חשתי צורך לשתף גם את הסביבה הקרובה שלי וגם הסביבה הארצית בתחום היצירה הספרותית. לא רק הקשיים, המאבקים, אובדן חיים של אבי, של בנים צעירים - כל הדברים שעליהם כתבתי. אלא גם החלק שבינו לבניה. כתבתי את הדברים האלו וניסיתי להראות אותם לידידים שלי, תלמידים לשעבר וכו'. האם לפרסם דברים כל כך אינטימיים, אישיים? וכבר הייתי מעל לגיל ארבעים. הראיתי את הדברים לאנשי ספריית הפועלים. זה לא נראה להם. כמעט וגנזתי את הדברים עד שלמזלי תפסתי "טרמפ" עם ס.זהר. סיפרתי לו על כך. הוא הפציר בי לשלוח לו את השירים. "אל תזוטרני!" אמר. הוא קרא בשירי וכתב לי: אין בשירים שום דבר בלתי ראוי. פרסמי אותם והוסיפי אהבה לעולם. חיפשתי הוצאה לאור והוצאת הספרים "אלף" הסכימה להוציא לאור את השירים. הספר התקבל ברגשות מעורבים. אבל גם זה אני, חלק מהאני מאמין שבי. זה ספרי הרביעי: "מנשר" זה צריך היה להיות מין-ששר.

יחד עם הגיל התחילו בעיות בריאותיות. הייתי מוכרחה להתמודד עם המצב. איך להמשיך בדברים שהתחלתי בהם, קשר עם נוער, קשר עם ספר, עם החינוך והכתיבה. כאשר פצית לא הייתי מסוגלת לעמוד בפני כיתה וללמד. התמזל לי והיה צורך במישהו שיעבד בחדר המורים בספריה הפדגוגית למורים בכיתות היסוד. לקחתי את זה על עצמי בשמחה רבה. אני מצליחה למצוא אפיק לכושר היצירתי שבי, עובדת עם מורים, עוזרת, לעיתים מנחה. המשכתי גם ללמוד ספרות שעות ספורות לפי הצורך. הקשר עם הוראה והכתיבה נמשך. היום אני מקבלת יומיים בשבוע לשם כך באופן חוקי וליגלי. ארבעה ימים אני עובדת בתחום החינוך. אמנם לא במוסד אלא בכיתות היסוד.

על ה"גרעין הצרפתי"

הגרעין הצרפתי בחצור הוא משמעותי ביותר עבורי. זה מין סגירת מעגל. הרי התחלתי את חיי בארץ עם קבוצת נערים דוברי צרפתית והנה מצאתי, עם הצטרפותי למשה ולחצור, את אותה חברה בעלת רקע חינוכי צרפתי, למרות שחבריה באים גם ממצרים ומשוויץ, כפי שהיה במשמר העמק.

אי אפשר להיות בקיבוץ חבר קרוב של כולם, והנה גרעין קטן בעל חינוך משותף ורקע רעיוני חוויתי פחות או יותר דומה. כמו תכנית לימודים מתקופת הילדות, תנועת נוער על כל חוויותיה, שיריה ועקרונותיה ומעל הכל "שפת אם", שהיום יודעים יותר ויותר את חשיבותה בעיצוב אישיותו של האדם, גם בקיבוץ... אם כן, גרעין קטן של חברים שאיתם נפגשים לפחות פעם בשבוע, כפי ש"הצרפתים" עושים, על כס קפה כדי לשוחח על עניינים כלליים, ולפעמים גם פרטיים, הוא חשוב ביותר דווקא בחברה גדולה ומגוונת, כחברה הקיבוצית.

ראיינה שרה – נובמבר 1989
ערכה נורית 2006

צעירים היינו...



חנן



אסתר



אנדה



דובקה



משה